

JIHOČESKÁ UNIVERZITA v ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

Rozvodové spory o děti v kontextu genderového
uspořádání v rodinách

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Svobodová, Ph.D.

Autor práce: Zlatoše Křížková

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 3.

Forma studia: kombinovaná

2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

.....

Děkuji své vedoucí bakalářské práce, Mgr. Michaele Svobodové, Ph.D., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále bych chtěla poděkovat všem za podporu, pomoc s průzkumem a za názory k dané problematice.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 FUNKCE, TYPY A VÝZNAM RODINY	8
1.1 Popis rodiny	8
1.2 Funkce rodiny	9
1.3 Důležitost fungující rodiny	9
1.4 Příčiny vedoucí k dysfunkci rodin, poruchy rodičovství	10
1.5 rize rodiny	11
2. GENDER.....	13
2.1 Pohlaví neznamena gender	13
2.2 Dekonstrukce genderu	13
2.3 Od feminismu k gender mainstreamingu.....	14
2.4 Manželství a potvrzování tradičních genderových rolí.....	15
2.5 Vývojové rozdíly, rozdíly mezi muži a ženami	16
2.6 Genderové spory.....	17
3 ROZVOD, PŘÍČINY, NÁSLEDKY	19
3.1 Průběh rozvodovosti v posledních desetiletích.....	19
3.2 Příčiny rozvodů a rozvodové spory	20
4 DOPADY ROZVODU NA DÍTĚ.....	22
4.1 Řešení rozvodových sporů o děti.....	22
4.2 Sekundární viktimizace	23
4.3 Vývojové úkoly dítěte	24
4.4 Vliv stresových faktorů působících na děti v souvislosti s rozvodem	25
4.5 Komunikace s dítětem a předcházení syndromu zavrženého rodiče	26
4.6 Střídavá péče.....	27
5 EMPIRICKÝ VÝZKUM.....	31
5.1 Cíl výzkumu	31
5.2 Výzkumné otázky	32
5.3 Metodika.....	32
5.4 Technika sběru dat.....	33
5.5 Harmonogram výzkumu	34
5.6 Charakteristika výzkumného vzorku	34
5.7 Výsledky.....	34
5.8 Diskuze k výsledkům.....	44
5.9 Závěr.....	48
PŘÍLOHY	50
ABSTRAKT	56
ABSTRACT	57

ÚVOD

K výběru tématu bakalářské práce „Rozvodové spory o děti v kontextu genderového uspořádání v rodinách“ mě přivedly údaje o vysoké rozvodovosti, kdy soudy v České republice rozvedou denně téměř sto manželství. Mnohé páry, přestože spolu mají děti, nejsou oddané a počet takto rozpadlých rodin se ve statistikách vůbec neobjeví. Byla jsem přímým svědkem rozvodových sporů, které vedli moji kolegové, přátelé i členové rodiny. Jejich osudy sleduji s odstupem let a ráda bych poukázala na stereotypy v jejich chování. Pokud by se jich vyvarovali, mohli touto cestou projít lehčeji. Možná budou výsledky mé práce přínosem pro další „odpůrce a navrhovatele“. Manželé musí do svého svazku investovat a udržovat rovnováhu při uspokojování svých potřeb.

Ne každé dítě, které se vinou dospělých ocitlo v takové tíživé životní situaci, má ve svých rodičích citlivé a zodpovědné osoby, které si uvědomují, že dítě je pouze dítětem, nikoliv soudcem, spiklencem, oporou, prostředkem k vydírání druhého rodiče.

Rodiče si musí být vědomi, že malý člověk, kterého přivedli na svět, nebyl pouze zdrojem radosti, naděje a očekávání, ale zároveň jsou mu povinováni vytvářet prostředí, které pro něho bude místem, kde se bude cítit v bezpečí, naučí se sociálním dovednostem, důvěře, úctě. Rodiče vždy musí pamatovat na to, že jsou pro své dítě příkladem a na základně jejich způsobů chování budou děti stavět svoje vztahy v budoucnosti.

V období po rozvodu dítě potřebuje kontakt s druhým rodičem, potřebuje ho přijímat jako svůj vzor a získávat od něho zpětnou reakci na svoje konání.

Rozvod vždycky přináší bolest a nikdo z vnějšího okolí nemůže najít a soudit viníka rozvodu. Na první pohled by však mělo být zřejmé, že dva dospělí jedinci zvládají krizovou situaci, že jsou schopni zachovávat lidskou důstojnost a minimalizovat negativní dopady rozvodu na svoje děti.

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat, jak se genderové odlišnosti projevují nebo již neprojevují ve vztahu k rozvodům, poukázat na mnohdy mezní situace, které vyústily v samotný rozvod, a dále dílčím cílem bylo zjistit, komu jsou svěřovány děti do péče po rozvodu.

Pro zjištění toho cíle jsem si zvolila kvalitativní metodologii se sběrem dat formou polostandarizovaného rozhovoru. Jako další zdroj informací jsem užila metodu sekundární analýzy dat, čerpala jsem z odborné literatury, platných zákonů,

internetových portálů sdružení, které se zabývají rozvodovou problematikou, porozvodovou péčí o děti a problematikou gender.

Pro potřeby zjištění výzkumného cíle jsem si zvolila cílovou skupinu rozvedených rodičů, kteří v průběhu rozvodu procházeli spory o svěřeni dětí do péče jednoho z nich. Rozhovory byly prováděny s respondenty, kteří žijí v menším městě o velikosti do 50 tisíc obyvatel. S přihlédnutím k tomu, že pokládané otázky jsou osobního, citlivého charakteru, vybírala jsem dotazované rodiče s ohledem na tyto skutečnosti. Výběr prvních respondentů byl záměrný, dále jsem postupovala technikou "sněhové koule", v přirozeném prostředí respondentů, vše se zřetelem na zachování důvěrnosti.

Bakalářská práce je členěna do pěti kapitol. První čtyři kapitoly se zabývají teorií a poslední kapitola pak samotným výzkumem.

Poslední kapitola se nazývá „Empirický výzkum“ a tvoří samotné jádro výzkumné části bakalářské práce.

Výsledky této části bakalářské práce budou interpretovány v kapitole s názvem „Diskuze k výsledkům“.

V závěru bakalářské práci shrnu její obsah a zhodnotím výsledek šetření.

Podkladem pro psaní mé bakalářské práce byla z velké části dostupná literatura, která se zabývá problematikou předrozvodové, rozvodové a porozvodové problematiky, psychologie, genderu a platná legislativa.

1 FUNKCE, TYPY A VÝZNAM RODINY

„Žije-li dítě v trestu a kárání, naučí se odsuzovat.

Žije-li dítě v nepřátelství, naučí se útočit.

Žije-li dítě v bezpečí, naučí se věřit.

Je-li dítě přijímáno a obklopeno přátelstvím, naučí se ve světě hledat lásku.“

Dorothy Lew Nolte

1.1 Popis rodiny

„V základní knize osvícení, Velké francouzské encyklopedii, [...] je rodina společnost, jež tvoří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je vskutku občanská společnost ustavená Přírodou: tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností. [...] Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vtahuje člověka do tohoto svazku; z něho jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.“¹

„Rodina se ovšem z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte. Na rozdíl od domácnosti, kterou mohou tvořit a často také tvoří i lidé žijící v páru opačného i stejného pohlaví a jež se zakládá také soužitím jiné, větší skupiny osob, ať už pokrevně spjatých, anebo nikoli, pro rodinu je svazek krve definující vlastností.“²

Jednou z forem rodiny je tzv. nukleární rodina. Pod termínem nukleární rodina rozumíme spolu žijící manžele a jejich děti, množství vícegeneračních rodin se snižuje. Stále však platí, že rodinné vazby zůstávají specifické, pro druhé nepřenositelné a rodinné prostředí je tím základním prostředím pro dítě, prostřednictvím kterého se socializuje jako jedinec. Příznivá rodinná atmosféra je referenčním modelem pro dítě, ve které se už v předškolním věku formuje základ jeho osobnosti. Co je do povahy dítěte vloženo v období tohoto vývojově obtížného období, zůstává v ní zapsáno natrvalo.³

¹ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: mýty a skutečnosti*, str. 17.

² MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, str. 17.

³ Srov. FISHER, S., ŠKODA, J., *Sociální patologie*, str. 143.

1.2 Funkce rodiny

V různých světových společenstvích může mít rodina odlišnou váhu, její jednotliví členové různá práva, v globálním pojetí však zůstávají základní funkce shodné. Jsou nazývané *biologicko-reprodukční, ekonomická, emocionální a socializační funkce*.⁴

Z uváděných funkcí uvádím *socializačně výchovnou (terapeuticko-pečovatelskou) funkci*, která zajišťuje předávání tradic a zvyklostí uplatňovaných v rámci rodiny, předává jazykové zvyklosti, usměřuje a vede prostřednictvím výchovných metod, předává kulturní hodnoty a hygienické návyky. Ukazuje na schopnost rodiny pečovat o svoje členy z pohledu jejich zdraví psychického, somatického i sociálního. Dítě se učí kooperaci, osvojuje si práva a normy společnosti, náboženskou příslušnost. Pokud se rodiče o dítě starat nechtějí, nedokážou nebo nemohou, jedná se o poruchu socializační funkce.⁵

1.3 Důležitost fungující rodiny

Do kategorie zdravé a funkční rodiny se řadí více než 80 % rodin, v těchto rodinách jsou potřeby dětí uspokojovány, z pohledu státu není zapotřebí do chodu harmonických rodin zasahovat, ani je sledovat.

Necelých 15 % rodin má některou z funkcí narušenou, ale rodiny jako celek jsou schopné se situací vypořádat vlastními kontrolními metodami. Rodina je z části sledována například při pediatrických prohlídkách.

Procento dysfunkčních rodin se pohybuje do 5 %, ty vyžadují kontrolu a pomoc ze strany státu, k odejmutí dítěte z rodiny nedochází, ale je nutná pomoc při sanaci rodiny.

Do zlomku procenta spadají rodiny, ve kterých nejsou funkce rodiny naplňované, u dítěte je ohrožen jeho vývoj a děti musí být z rodiny odebrány.⁶

V rodině je důležité, aby byly uspokojovány základní potřeby dítěte, ke kterým patří dostatečný přísun smyslových podnětů zvenku od nejútlejšího věku jedince až po stáří, každodenní tělesný, zrakový a řečový kontakt rodiče s dítětem – podněty musí být pravidelné, pro dítě srozumitelné. Rodiče dítěti pomáhají socializačním procesem

⁴ Srov. REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*, str. 185 – 188.

⁵ Tamtéž.

⁶ Srov. LOVASOVÁ, L., HANUŠOVÁ, J. HELLEBRANDOVÁ, K. Sborník studií Děti a jejich problémy, str. 18.

rozumět světu, mají ho vést, usměrňovat a pomáhat se začleněním do života. Zajistí mu pocit bezpečí, zázemí, jistoty, budují společnou důvěru. Zřetelnými projevy lásky se dítě ujistí v tom, že je rodiči milováno a dokáže dávat zpětnou vazbu, pochopí, kde je v rodině jeho místo. Dítěti se musí dostat pocit otevřené budoucnosti. Rodiče dítě připraví na jeho osamostatňování, jeho pozdější odchod z rodiny a změny, kterými bude rodina procházet.⁷

„Rodina je považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. [...] Rodina formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně.“⁸

V případě, že se v rodině objeví jevy, které mohou působit negativně na psychosociální vývoj a fungování členů rodiny, včetně dětí, dochází k problémovému chování v sociálních vztazích.

1.4 Příčiny vedoucí k dysfunkci rodin, poruchy rodičovství

Situace, kdy rodiče nedokážou nebo neumějí naplnit svoji rodičovskou roli, vedou ke snížení až zániku funkčnosti rodiny a jejich následkem může být rozpad rodiny, způsobený právě patologickým jednáním člena rodiny, například vznikem závislostí nebo delikvencí různých druhů. Patří mezi ně rodiče, kteří se o své děti starat nemohou, nedokážou či neumějí, dále rodiče, kteří se o dítě starat nechtějí, ti, kteří děti zneužívají, nebo se o ně přehnaně starají.⁹

Ne vždy je v silách rodičů se o děti postarat. Mohou nastat situace, které byly zapříčiněny vlivy, které způsobily nepříznivé a neovlivnitelné přírodní podmínky v podobě nenadálých povětrnostních podmínek, například záplav, větrných smrští, ekologických katastrof; dále se rodina ocitla v situaci, která je odvislá od patologie společnosti, např. válečný stav, celková nízká ekonomická úroveň. V některých okamžicích může dojít k porušení vnitřního systému rodiny v podobě nenadálého úmrtí, dlouhodobého neuspokojivého zdravotního stavu rodiče nebo i dětského člena rodiny, pokud péče o něho není v možnostech rodiny.¹⁰

⁷Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*, str. 143.

⁸FISHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, str. 140.

⁹Srov. DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*, str. 104 – 105.

¹⁰Srov. Tamtéž.

„Rodina může nepříznivě ovlivňovat nejen dítě, ale také ženy a staré, nemocné či postižené členy. Ti jsou pak ohroženými dospělými. V jedné rodině může být ohroženo víc jednotlivců.“¹¹

1.5 Krize rodiny

Stále častěji se diskutuje o krizi současné rodiny, či o krizi v manželském soužití, kdy rodina přestává fungovat podle obvyklých norem, dochází k obsahové změně rolí partnerů, manželství jsou dvoukariérová, často je toto vynuceno z potřeby ženy zapojit se jako další finanční garant rodiny.

„U nás je dnes jediným právním prostředkem zániku manželství za života manželů rozvod. Není ovšem ani dnes jediným způsobem konce manželského soužití žijícího páru. Goode (1956) uvádí jako další způsoby ukončení anebo dlouhodobého přerušení:

- *opuštění rodiny jedním z partnerů;*
- *rodina vyprázdněné skořápky, tedy vznik situace, kdy pár spolu stále bydlí, ale neposkytuje si emocionální podporu, nekomunikuje a spolupracuje jen v nejnutnější míře;*
- *dlouhodobá absence jednoho z manželů pro jeho uvěznění, dlouhodobý pobyt v cizině, v emigraci, v bojující armádě, ilegálně atd.;*
- *zánik některé z hlavních funkcí manželství pro fyzickou, emocionální nebo mentální patologii jednoho z partnerů.“¹²*

V novoročním projevu se kardinál Dominik Duka vyjádřil k současné mravní krizi v rámci rodiny: *„Každá mravní krize společnosti vzniká v jednotlivých rodinách. Na rodiny, a to i nevinné, pak dopadnou její nejtěžší důsledky. Evropa má problémy především proto, že zpochybnila a podrývá klasickou rodinu. Společnost bez stabilních rodin nemůže obstát a tzv. registrované partnerství nepřinese novou generaci. Děti bez jednoho z rodičů vyrůstají v rámci, kde se neseznámí s jedním z podstatných znaků společnosti jako celku. V jejich výchově chybí buď mužský, nebo ženský prvek. Děti rozvedených rodičů ztratí smysl pro přirozenou autoritu atd., atd. Děti, kterým se rodiče*

¹¹ MATOUŠEK, O. Hodnocení ohroženého dítěte, str. 17.

¹² MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, str. 171.

nevěnují, vyrůstají bez nejdůležitější složky výchovy – rodičovské lásky. Mohou být samostatné, ale chybí jim smysl pro sociální rozměr.“¹³

Problematiky nepřítomnosti mužského prvku se týká i dobrovolně zvolené mateřství bez partnera: „*Současné společenské klima klade důraz na rovnost pohlaví, na individuální volbu a seberealizaci, což je v tradičně pojímaném modelu manželství jen obtížně slučitelné. Vstup do manželství předpokládá změnu způsobu života související s tolerancí a kompromisy (Fialová, Hamplová, Kučera 2000). Chování a postoje lidí vůči manželskému soužití se tomu přizpůsobují – sňatky v pozdějším věku, redukce počtu dětí, individualizace životních stylů, odmítání manželství atd. (Rabušic 2001).*

*Hlavním trendem posledních desetiletí je nárůst nesezdaného soužití mladé generace. Indikátorem tohoto trendu je prudký pokles sňatečnosti a porodnosti a nárůst počtu mimomanželsky narozených dětí. Mladé ženy, jak uvádí Čermáková, odmítají kombinaci pracovních a rodinných rolí (Čermáková 2002). Z hlediska úrovně plodnosti se Česká republika řadí mezi země s nejnižšími hodnotami hluboko pod záchovnou hranicí reprodukce. [...]*¹⁴

Oproti dobrovolné volbě vychovávat dítě bez pomoci partnera, je stále více žen i párů, kteří se rozhodli dítě na svět nepřivést vůbec.

*„Žena, která nechce dítě, je nenormální. Sobecká nebo kariéristka. Anebo je to všechno jinak? I v české společnosti přibývá žen, které odmítají mateřství a rozhodují se svůj život prožít jinak. Východní země se tak přibližují k západní Evropě – plodnost i zde klesá a mladí lidé odkládají rodičovství. V myslích lidí však zatím zůstává – slovy socioložky Hany Haškové „povinně volitelným předmětem.“*¹⁵

¹³ DUKA, D. Novoroční pastýřský list arcibiskupa pražského, 1. 1. 2012. [online]. Dostupné na: <http://www.dominikduka.cz/clankyc/novorocni-pastyrsky-list-arcibiskupa-prazskeho/>. [citováno 2013-12-7]

¹⁴ KOZLOVA, L., TOMANOVÁ, N. *Dobrovolné mateřství bez partnera*. [online]. Dostupné na: http://www.genderonline.cz/uploads/6ceebe023e7674dccb3431a0565d97230f5b380b_dobrovolne-materstvi-bez-partnera.pdf. [citováno 2014-02-22].

¹⁵ HAŠKOVÁ, H. Dobrovolně bezdětných přibývá. [online]. Dostupné na <http://life.ihned.cz/c1-59185250-sociolozka-dobrovolne-bezdetnych-pribyva-ne-vsechny-na-pozdeji-planovane-deti-se-narodi>. [citováno 2014-03-11].

2. GENDER

2.1 Pohlaví neznamená gender

„Gender je soubor sociokulturně vytvořených sociálních rolí spojených s příslušností k biologickému pohlaví.“¹⁶

Pohlaví ještě neznamená genderové určení, nicméně vývojem osobnosti a uchopením sebe sama by mělo u zdravého jedince dojít k souladu genderové a biologické identity. V každé bytosti spolu kooperuje komplex vlastností s následnou prezentací chování. Biologické pohlaví je vnějším určujícím znakem, který vyvolává v sociálním prostředí obraz *mužského* nebo *ženského* rodového označení. Genderové pohlaví je výsledkem výchovy, jedinec se postupně stává bytostí s převažujícími znaky, obecně chápanými jako typicky *mužské* či *ženské*. Očekávání, která jsou vkládána do potomka mužského a ženského rodu, jsou odlišná, i když ve většině světových kultur jsou si poměrně blízka.¹⁷

Od muže se očekává postavení lovce, ochránce, živitele, jsou mu tedy připisovány vlastnosti, které jsou podle společnosti dané převážně biologicky. Na druhé straně jsou stejně podstatné i psychologické aspekty, které společnost vnímá jako charakterizující jedno či druhé pohlaví.

2.2 Dekonstrukce genderu

Pohlavní a genderová identita představuje na individuální úrovni zajištění stability genderového režimu v určité společnosti. Psychologicky se tyto kategorie jeví jako nezbytné pro kvalitní psychický život člověka v naší společnosti (vědomí sebe sama, včetně sebe sama jako ženy či muže, je pro organizaci života v naší společnosti důležité). Kulturně-antropologické studie však ukazují, že význam a konkrétní podoba genderové identity může variovat podle toho, jaký je genderově-pohlavní systém v dané společnosti.

¹⁶ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. str. 176.

¹⁷ Srov. SMETÁČKOVÁ, I. a VLKOVÁ, K. *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*, str. 18 – 19.

Ve snaze narušit takové zřízení společnosti, které znevýhodňuje ženy i muže tím, že od nich očekává naplnění určitých charakteristik bez ohledu na jejich individuální dispozice, se proto dnes uvažuje o dekonstrukci genderu.¹⁸

„A to nejen na úrovni sociálních institucí, ale také na úrovni psychického života jedinců. Dekonstrukce genderu by přinesla zásadní změnu podoby a redukci významu genderové identity. Snížením významu, který je ve společnosti i v životě konkrétních jedinců přikládán genderové příslušnosti, může dojít k rozvoji a posílení takových osobnostních charakteristik jedinců, které nevyplývají z jejich pohlaví ani s ním nijak nesouvisí.“¹⁹

„Vzhledem k tomu, že určité změny či trendy z posledních let vedoucí k prohloubení sociální diferenciaci společnosti nejsou jednoznačně „genderově“ diskriminační, zůstává v platnosti i další ze závěrů, [...] a to, že v praxi každodenního života současný model (tj. model s mužskou dominancí) společnosti zatím vyhovuje, protože nevyvolává výrazné sociální konflikty [Machonin 1996: 270].“²⁰

2.3 Od feminismu k gender mainstreamingu

Nicméně, konflikty vycházející z očekávání při naplňování genderových stereotypů, se začaly profilovat pod tlakem změn ve společenských a politických strukturách. Jejich etapovým završením se stalo sílící feministické hnutí a touha žen po rovnosti a odstranění diskriminace na základě příslušnosti k pohlaví. Samotné feministické hnutí vykristalizovalo ve 30. letech 19. století v Anglii z dlouholetého napětí, které pociťovaly ženy jako diskriminační tlak společenských institucí v nerovném přístupu mezi oběma pohlavími. Jedním z přístupů zabývajících se odstraněním problémů mezi muži a ženami je projekt „gender mainstreaming“. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR formuluje tento pojem jako projekt směřující k začlenění rovnosti pohlaví do každé

¹⁸ Srov. SMETÁČKOVÁ, I. a VLKOVÁ, K., *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*, str. 18 – 19.

¹⁹ SMETÁČKOVÁ, I. a VLKOVÁ, K. *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*, str. 20.

²⁰ ČERMÁKOVÁ, M. a kol., *Proměny současné české rodiny*, str. 63.

etapy procesu politiky, které by vedlo k rovnosti mužů a žen a vedlo by ku prospěchu obou stran.²¹

U které skupiny se dá mluvit o diskriminaci? O diskriminaci se mluví převážně tehdy, jestliže je chování v rozporu s objektivními postoji. Je odměňování a obsazování pracovních míst odpovědí na odlišné schopnosti, produktivitu jedince nebo spíše příslušnost k lidské rase nebo pohlaví?²²

Ve skutečnosti Evropská unie chápe genderovou politiku jako důležitý stavební kámen při odstraňování nerovného postavení mužů a žen. Jako stěžejní oblasti tohoto programu vymezila shodnou ekonomickou nezávislost pro ženy a muže, stejné zastoupení v rozhodovacích procesech, sladění profesního a soukromého života, odstranění násilí a stereotypů v důsledku pohlaví a podporu rovného postavení v politice. Bude velice záležet na citlivosti a zdravém rozumu, jestli práce Evropského institutu pro pohlavní rovnost bude přínosem nebo se stane prostředkem nesmyslné regulace.²³

2.4 Manželství a potvrzování tradičních genderových rolí

„Nadřazenost muže a rozdělení mužských a ženských rolí je vysvětlováno všemi hlavními tradičními náboženskými systémy.

Muži a ženy byli – zhruba od osvícenectví – vůbec chápáni jako odlišné bytosti, které náležejí do odlišných sfér života. [...] V popisech nacházíme běžné opoziční mužské a ženské rysy: muži jsou silní, ženy slabé, muži stateční, ženy ustrašené, muži racionální, ženy iracionální, muži se ovládají, ženy se neovládají. Vezměme polaritu statečnost mužů – nedostatek odvahy žen, která byla považována za výraz ženské přirozenosti. Pokud uvážíme, že životy athénských žen se odehrávaly v domácnostech, kdežto jejich manželé, otcové, bratři a synové trávili velkou část života ve válkách, objeví se nám relativnost vlastností: ženy v domácnosti vskutku neměly možnost ani potřebu si vytvořit otužilost a odvahu, která byla pro muže nutně ideálem. [...].

²¹ Srov. *Manuál pro gender mainstreaming politik začleňování a sociální ochrany. Evropská Komise, GŘ pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti*. 2008. [online]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/clanky/5204/manual_gender_CZ.pdf. [citováno 2013-10-23]. str. 2 - 12.

²² Srov. *Manuál pro gender mainstreaming politik začleňování a sociální ochrany. Evropská Komise, GŘ pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti*. 2008. [online]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/clanky/5204/manual_gender_CZ.pdf. [citováno 2013-10-23].

²³ Srov. *Sborník Rodinná politika a agenda rovnosti žen a mužů*, str. 32 – 33.

Rodina byla chápána jako společenství osob, nad nimiž žena bdí: manžel, malé děti, eventuálně služebnictvo. Žena měla zajistit harmonii těchto bytostí s odlišnými potřebami.“²⁴

V podobném duchu se situace vyvíjí i nadále, jak dokazuje výzkum českého statistického úřadu z roku 2010:

„Studie se zaměřuje také na rozdělení rolí v rodině s malými dětmi. Ukazuje se, že i na začátku nového tisíciletí převažuje tradiční rozdělení rolí rodičů s nejmladším dítětem do dvou let, kdy otec pracuje a matka je v domácnosti. Po skončení rodičovské dovolené pak zcela jednoznačně převažuje model, kdy oba rodiče pracují. Takto detailní vyčíslení různých modelů rodiny se v Česku objevuje vůbec poprvé. Zjistíme například, že rodin, kde oba rodiče nepracovali, bylo dlouhodobě okolo tří procent. Výjimečné jsou rodiny, kde matka pracuje a otec ne, těch bylo kolem 2,5 %.“²⁵

2.5 Vývojové rozdíly, rozdíly mezi muži a ženami

V novorozeneckém věku jsou dívky v průměru zdravější a vývojově vyspělejší a jsou zřejmě i citlivější na bolestivé podněty. I u vývoje řeči se pravděpodobně objevují rozdíly, dívky začínají mluvit dříve, ve věku mezi 11 – 13 rokem dosahují lepších výsledků v testech verbálních dovedností. Ve stejném věkovém období naopak chlapci vedou v testech, které vyžadují vizuální prostorovou představivost. Schopnosti při zvládání matematických úkolů se vyrovnávají mezi 11 – 18 věkem, později vykazují lepší výkony chlapci. V oblasti dalších kognitivních schopností, jako jsou paměť, usuzování nebo řešení problémů, nejsou žádné rozdíly. V chlapecké hře se ve vyšší míře než u dívek prosazují konstruktivní hry, dívky mají zájmové spektrum širší, více ve svých hrách volí nápodobu, malování, prohlížení a četbu knížek.²⁶

Psychologické rozdíly mezi ženami a muži jsou nejen předmětem studií, ale i obecně společensky přijatých představ o tom, jak opačná pohlaví v životě fungují.

²⁴ GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*, str. 49 – 50.

²⁵ Český statistický úřad, Česká společnost se atomizuje, ale neopouští tradiční model rodiny. [online]. Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/ceska_spolecnost_se_atomizuje_ale_neopusti_tradici_model_rodiny. [citováno 2014-03-11].

²⁶ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, str. 217 – 220.

Muži jsou živitelé a ochránci rodiny. Je jim připisována schopnost rozhodovat se na základě faktů, logických celků, myšlenek. Lépe se orientují v prostoru, obtížněji slovně formulují svoje pocity a city, snáze se adaptují na nové situace, rádi objevují nepoznané, jsou aktivnější a úspěšnější při výzkumných projektech, projevují větší důvěřivost při kontaktu s neznámými lidmi, více je zajímají otázky materiální. Jejich odpověď na smyslové podněty je slabší než u žen a jejich rychlost ve zpracovávání informací bývá nižší. Pokud u nich dojde k projevům agresivity, je tento projev přímočarý.

Oproti tomu u žen se často deklarují vlastnosti, které si s sebou nesou z dávných dob. Více vnímají smysly, jsou citlivější na světelné podněty, zvuky a tělesný kontakt, pachy. Mají lepší schopnost empatie a podprahového vnímání, lépe porozumí řeči těla, rychleji zpracovávají informace, jednají na základě emocí. Ve vyšší míře, než muži se zajímají o mezilidské vztahy, a při kontaktu s neznámou osobou jsou více nedůvěřivé. I jejich verbální nadání se zdá být vyspělejší, řeči lépe rozumí i jí používají. Vzhledem ke své drobnější tělesné konstituci a nižší fyzické zdatnosti projevují agresivitu nepřímou, slovně. Přesto se ženy vyznačují větší fyzickou odolností. Impuls ke změně častěji vychází právě od žen, jsou citlivější na detaily.²⁷

2.6 Genderové spory

„V naší společnosti mají muži tendenci přenechávat v dospělosti svým ženám řízení oblasti intimity. Ženy pak určují její podobu; z této asymetrie při konstruování důvěrnosti pramení podle našeho názoru část partnerských problémů. V partnerství bývá jako legitimní způsob důvěrnosti určeno verbální vyjadřování a sdílení pocitů, který vyhovuje spíše ženám, ale nikoliv mužům. [...] Jako biologičtí ženy a muži přijímáme s genderovou identitou určité kulturně a sociálně dané závazky, příkazy a také zákazy. Některé věci zkrátka jako žena nebo muž musíme udělat i proti své vůli, anebo naopak nemůžeme udělat bez velkého přemáhání. Kým se cítíme být, je tedy vždy genderově podmíněné.“²⁸

Partneři se musí umět v první řadě dohodnout a společně nacházet cesty.

„Kdysi to s domluvou v manželství bylo poměrně jednoduché: „Bůh na nebi, císař na zemi a muž v rodině“ měli hlavní a nezpochybnitelné slovo s rozhodující pravomocí.

²⁷ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie, str. 218 – 219.

²⁸ GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA J. Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy, str. 57.

I při tomto jednoznačném rozdělení pravomocí hádky rozhodně nebyly neznámým jevem. Rodinný život v přítomnosti má zcela jiné vzory. Ne králové, ale debata rovných rozhoduje o tom, jak v manželství žít, kam s ním směřovat, co dělat [...] Mají oba partneři stejnou váhu a rozhodovací pravomoc, jak bude řešen eventuální pat? Muž chce A, žena B, kdo rozhodne, co se pořídí? Nabízí se volba kompromisu – C. Jenomže kdo rozhodne, že právě C je ten správný kompromis, vždyť v abecedě je ještě mnoho dalších písmen. [...]

Úkoly vyplývající z rolí v manželství si dnes můžeme představit jako pokrmy nabízené na švédském stole. Nabídka je široká, každý si vezme podle chuti.“²⁹

²⁹ NOVÁK, T., *Hádky v manželství: Jak je řešit a předcházet jim*, str. 11, 14.

3 ROZVOD, PŘÍČINY, NÁSLEDKY

3.1 Průběh rozvodovosti v posledních desetiletích

V současné době přestala být rodina považována za stabilní uskupení, jakým byla v minulosti. Počet uzavřených manželství má sestupnou tendenci, vzestupnou má naopak věk snoubenců a počet dětí narozených mimo manželský svazek.

Tabulka č. 1 Vybrané demografické údaje v České republice

	1989	1994	1999	2004	2009	2012
Sňatky	81 262	58 440	53 523	51 447	47 282	45 206
Rozvody	31 376	30 939	23 657	33 060	29 133	26 402
Délka trvání manželství (v letech):						
0 - 1	2 825	1 724	1 293	1 283	1 523	1 071
2 - 5	9 178	9 366	5 402	6 395	5 462	5 162
6 - 9	5 623	6 283	5 265	5 737	4 700	4 163
10 - 14	5 561	4 935	4 418	6 994	4 771	4 424
15 - 19	4 142	4 029	2 759	5 439	4 933	3 935
20 a více	4 047	4 602	4 520	7 212	7 744	7 647
Průměrná délka trvání manželství	10,3	10,5	10,8	11,9	12,5	12,8
Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (v %)	72,1	72,0	59,9	62,9	57,8	57,5
Úhrnná rozvodovost (v %)	37,2	37,5	32,5	49,3	46,8	44,5

Zdroj: Český statistický úřad³⁰

³⁰ <http://www.czso.cz>. [online]. Dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989. [citováno 2013-11-17].

3.2 Příčiny rozvodů a rozvodové spory

„Data demografické statistiky o rozvodech obsahují i údaje o „příčině rozvratu manželství na straně muže/ženy“. Statistika příčin rozvratu manželství ale potvrzuje stále čtenější využití obecných příčin (kategorie "rozdílnost povah, názorů a zájmů" a "ostatní") před konkrétně formulovanými příčinami na straně muže či ženy (neuvážený sňatek, alkoholismus, nevěra, nezáměr o rodinu, zlé nakládání, odsouzení za trestný čin, zdravotní důvody a sexuální neshody). Rozdílnost povah, názorů a zájmů byla v roce 2012 příčinou rozvodu téměř třetiny mužů i žen a 16 % připadalo na kategorii „ostatní“. V roce 1992 byla rozdílnost povah, názorů a zájmů příčinou rozvodu u téměř 43 % mužů a žen, kategorie „ostatní“ byla jako příčina rozvodu uvedena u 8 % rozvedených mužů a 10 % rozvedených žen.

Z konkrétně formulovaných příčin byla v roce 2012 na obou stranách manželské dvojice nejčastěji soudem identifikována jakožto příčina rozvratu manželství nevěra, na straně muže 981 případů, tj. 3,7 %; na straně ženy to bylo u 762 případů, tj. u 2,9 % žen.“³¹

Rodiče dovedou svým jednáním v průběhu rozvodu vyvíjet tlak na dítě, častěji vědomě než mimovolně. Projevuje se genderový stereotyp, kdy rodičem, který získá podporu dítěte, je matka.

„V případech, kdy je vztah rodičů dlouhodobě konfliktní, někdy děti uzavřou koalici s jedním rodičem proti druhému, jindy jednoho rodiče zatvrzele odmítají, dokonce v případech, kdy partneři spolu nijak zvlášť špatně nevycházejí. [...] Rozvádějící se partneři se však nesnášejí a jako rodiče se těžko shodnou, co je pro dítě vhodné a dobré. Tato situace dostává dítě do konfliktu loajality: v napětí a bezradnosti často řeší problém aliancí a ztotožněním se s odmítavým názorem na druhého rodiče; nemusí jít o manipulaci. Zkušenost ukazuje, že čím více odmítaný rodič naléhá na kontakt, tím odmítavěji se dítě chová. Vzhledem k genderové asymetrii v rodičovství bývá tím odmítaným rodičem častěji matka než otec. Vztah dítěte a odloučeného rodiče – obvykle to bývá otec – záleží na jejich vzájemném vztahu před rozvodem, během rozvodu i na

³¹ Demografická data. [online]. Dostupné na <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>. [citováno 2013-11-17].

vztahu rodičů. Běžné však je, že partnerský vztah je napjatý, plný nedůvěry a spolupráce při rodičovství je nsnadná.“³²

Pochybným vítězem nerovného soupeření o pozornost dítěte bývají matky, a to z více důvodů.

„Dítě patří matce!“ z celého srdce i mozku je mi protivné v předchozí větě obsažené konstatování tzv. biologické preference v rámci rozchodových a rozvodových sporů o potomka. Nemohu ovšem nevidět, že svěření dítěte bývalé manželce muže nijak sociálně nediskriminuje. [...] Přihlédneme-li k obecně vyšší empatii žen vůči jejich okolí, je pak vskutku obtížné o dítě nebojovat.“³³

Ve chvíli, kdy je zřejmé, ke komu se dítě přiklání, nastává čas pro stanovení výše výživného. Mnohdy se i výše výživného nezaopatřeného dítěte musí řešit prostřednictvím rozhodnutím soudu.

„Oba rodiče přispívají na výživu svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů. Při určení rozsahu jejich vyživovací povinnosti přihlíží se k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje. Žijí-li rodiče spolu, přihlédně se i k péči rodičů o společnou domácnost.“³⁴

³² GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J., *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*, str. 100.

³³ NOVÁK, T., *Hádky v manželství: Jak je řešit a předcházet jim*, str. 16, 17.

³⁴ Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. [online]. Dostupné na: <http://www.asimos.cz/admin/files/zakon-o-rodine.pdf>. [citováno 2014-03-11].

4 DOPADY ROZVODU NA DÍTĚ

Rozvoj dětské osobnosti ovlivňuje styl rodinné výchovy. Jako nejvýhodnější se ukázala kombinace rodičovské lásky a disciplíny, fungující jako opora a výzva, propojení individuální citové vazby s tolerancí k individualitě a k vývojově přiměřenému odpoutání. Požadavky rodiny, spojené s poskytnutím opory při zvládnání těchto nároků, přispívají k rozvoji dětských kompetencí, sebedůvěry a cílevědomosti.³⁵

4.1 Řešení rozvodových sporů o děti

„Případy vyhrocených sporů o děti po rozvodu jsou časté. Děti bývají těmito spory nepřiměřeně stresovány a dostává se jim při tom jen minimální podpory nejbližšího okolí. Možnosti oddělení sociálně-právní ochrany dítěte (OSPOD) a soudů jsou samozřejmě limitovány množstvím případů, kvalifikačními předpoklady pracovníků, prostorovými podmínkami apod.

Oba dospělí se zpravidla ocitají v situaci, kdy je komunikace zablokována nebo omezena na minimum. Citlivé téma – děti – je polem, na němž se mohou vzájemně ještě dlouhou dobu po rozvodu vydírat a deptat. Přestože se dítě ke své situaci vyjadřuje (a může se vyjadřovat i při rozhodování soudu), je třeba počítat s tím, že vždy bude závislé na dohodách svých rodičů.

Je žádoucí rozvíjet alternativní postupy podporující hladší průběh sporu rodičů o děti. Cílem těchto postupů nemá být obnovení manželského soužití, ale obnovení komunikace, která je nutná pro přiměřený výkon rodičovské role, jež samozřejmě se zánikem manželství nekončí. Bývalým manželům je třeba pomoci v tom, aby dokázali rozlišit rodičovskou a partnerskou rovinu svého vztahu. Přitom je možné využít i pojmů obsažených v legislativě – zájem dítěte a rodičovská zodpovědnost. Nejúčinnějším pracovníkovým prostředkem k navázání dobré spolupráce s klienty je respekt k oběma rodičům a vnímavost pracovníka k pohnutkám, jež je do konfliktní situace dostaly.“³⁶

³⁵ Srov. VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*, str. 19.

³⁶ MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, str. 70.

V současné době už není nutné řešit spory soudní cestou, nové možnosti řešení předkládá metoda *Collaborative law* (právo spolupráce). Jedná se o metodu, která byla v zahraničí přednostně používána právě pro řešení sporů týkajících se rodiny. Své využití našla napříč kontinenty, nejen v okolních státech, ale už i v České republice. Výhody přináší hlavně tím, že umožňuje zapojení odborníků nejrůznějších profesí. Do řešení sporů přináší náhled do jádra problému tak, jak je vnímám druhou stranou. Metoda CL je založená na přístupu, který umožní i v budoucnu zachovat kvalitní vztahy obou stran.³⁷

4.2 Sekundární viktimizace

V průběhu řešení rozvodových sporů může docházet i k sekundární viktimizaci dětí. Jedná se o druhotné zraňování a vystavování dítěte nadbytečné psychické zátěži v průběhu určení výchovného prostředí nezletilých dětí, při oddělení dítěte od rodiny tam, kde to není nevyhnutelně nutné (OSPOD, soudy).

Sekundární viktimizace může mít formy opakovaných výpovědí, nedůstojného zacházení s dítětem, nedůvěra v to, co dítě říká.

K systémovému týrání dochází tam, kde je dítě týráno systémem, který původně vznikl na ochranu dítěte, například tam, kde dochází k ponižování, přetěžování, neadekvátnímu přístupu k dítěti, při rozhodování o osudu dítěte bez dostatečné objektivní informovanosti o situaci nebo při traumatu způsobeném kontaktem s policejním či soudním systémem při opakovaných výsleších nebo konfrontaci s dospělým.³⁸

„Zdrojem sekundární viktimizace je chování jednotlivců, kteří vstupují s obětí (poškozeným) do kontaktu. Přístup orgánů činných v trestním řízení a chování blízkých osob, které oběť znají, mají zásadní vliv na další prožívání traumatizující události.“³⁹

³⁷ Collaborative Law. [online]. Dostupné na: <http://www.collaborativelaw.cz/collaborative-law.html>.

³⁸ Srov. Sekundární viktimizace. [online]. Dostupné na: <http://www.ditekrize.cz/sekundarni-viktimizace>. [citováno 2014-02-27].

³⁹ Sekundární viktimizace. [online]. Dostupné na: http://www.csuch.cz/documents/3_TS_Roznov.pdf 3. Trilaterální sympozium s mezinárodní účastí, konané v Rožnově pod Radhoštěm 25. - 27. 5. 2011.

4.3 Vývojové úkoly dítěte

J. Piaget upozornil na problematiku plnění vývojových úkolů v okamžiku, kdy se rodina stává nefungujícím celkem, a může tak dojít k ohrožení jeho naplňování vývojových úkolů.

Mladý člověk si v průběhu života plní svoje vývojové úkoly, v určitém věkovém období má vyřešit určitý úkol. Podle kognitivní teorie J. Piageta je vývoj dětí rozdělen do pěti etap:

1. senzomotorická inteligence do narození do cca 1, až 2 let věku
2. symbolické a předpojmové myšlení trvá přibližně do 4 let věku
3. názorové myšlení trvá přibližně do 4 do 8 let věku
4. konkrétní operace řeší dítě ve věku od 11 až 12 let
5. formální operace pak uskutečňuje cca od 11 až 12 let v průběhu dospívání⁴⁰

Piagetovu teorii se pokusil rozšířit americká psycholog a psychiatr E. H. Erikson, který vývojové období rozdělil podle potřeby vyřešit v daném věkovém období určitý psychosociální konflikt, tím rozšířil kognitivní teorii o pohled na emoční vývoj.

Každému stadiu života je přiřazeno zvládnutí určitého psychosociálního konfliktu v jeho pozitivní i negativní stránce. V případě, že nedojde k jeho uspokojivému vyřešení, vývoj nemá šanci posunout se k řešení dalšího psychosociálního konfliktu a přináší duševní problémy.⁴¹

V každém věku dítěte je rozvod rodičů podstatným zásahem do jejich životů, např. v pátém vývojovém období – v *adolescenci* – se nese v linii hledání identity i matení rolí. Úspěšné zvládnutí úlohy vede k upevnění ctnosti – věrnosti. Adolescent musí najít cestu hledáním sama sebe, musí najít odpověď na to, kdo je oproti tomu, kým by chtěl být.⁴²

⁴⁰ Srov. LANGMEIER J., KREJČÍŘOVÁ D. *Vývojová psychologie*, str. 200 – 230.

⁴¹ Srov. ERIKSON, H., *Životní cyklus rozšířený a dokončený*, str. 58 - 61.

⁴² Tamtéž.

4.4 Vliv stresových faktorů působících na děti v souvislosti s rozvodem

Domácí i zahraniční zdroje popisují množství stresových reakcí, které působí na děti v souvislosti s rozvodem rodičů. Dokonce upozorňují i na ovlivňování ještě nenarozeného potomka psychickým stavem matky v souvislosti s rozvodem.

1) V období po zahájení školní docházky, cca od sedmi let až do deseti let věku se děti navzájem konfrontují s ostatními dětmi ve škole i v okolí a ztrátu jednoho z rodičů pocítují velice naléhavě. Tato ztráta rodiče může být příčinou nejen pocitů smutku, ale i projevů agresivity. Připojují se i další psychosomatické problémy. Dítě se staví do pozice provokatéra, má pocit, že je zapotřebí rodiče potrestat svým odmítáním a vzdorem.

2) Pubertální nálady a labilita u čtrnácti až šestnáctiletých dětí dokážou i tak obtížné období rozvodu ještě vyhrotit. Pro rodiče je náročné udržet si respekt a autoritu, v tomto období dítě dokáže i zneužít informace o rodičích, které může získat z pochybného zdroje. Dítě ještě stále nedokáže nestranně vyhodnotit situaci, ve které se ocitá, přichází pocity nejistoty, úzkosti, může upadat do depresí, obav z budoucnosti. Zklamání, kterým prochází, může zavdat příčinu k patologickému chování, záškoláctví, promiskuitě, drogám, delikvenci.⁴³

Vše z toho, co je výše uvedeno, odpovídá realitě zaznamenané v různých poradnách či lékařských ordinacích. Dokonce by bylo možné tento seznam typických projevů rozšířit. Zároveň je vše, co je zde uvedeno, jen potencionálním, pravděpodobnostním rizikem, ne tedy jistotou a daným předurčením. V žádném případě nelze říci: „Je z rozvedené rodiny, bude delikvent (alkoholik, sám rozvedený).“

Lze říci: „Je z rozvedené rodiny, bude to mít v životě obtížnější, než kdyby jeho rodina byla harmonická a úplná.“ Zde je zároveň zakódována odpověď na otázku, zda udržet rodinu „kvůli dětem“. Zcela jistě ano. To ovšem za předpokladu, že vztahy v rodině budou snesitelné a rodina bude ještě částečně fungovat. [...] „Rozvod je pro dítě ztráta. S tou se poměrně dobře vyrovnají, pokud nejsou nikým ovlivňovány a popouzeny a mají pocit bezpečí, doprovázený silnou citovou vazbou alespoň na jednoho z rodičovské dvojice. Ten by měl „kvůli dítěti“ zvládnout své pocity křivdy a zmaru, vyplývající z rozvodu.“⁴⁴

⁴³ Srov. NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B.: *Předrozvodové a rozvodové poradenství*, str. 53 – 60.

⁴⁴ Srov. Tamtéž.

4.5 Komunikace s dítětem a předcházení syndromu zavrženého rodiče

Zvláště v náročných situacích je zapotřebí s dítětem mluvit, přiměřeně věku dítěte a jeho rozumových schopnostem, použít jazyk, kterému bude rozumět.

Obecná pravidla v těchto situacích při komunikaci s dítětem jsou:

- *Mluvit – ne hned, pokud je zapotřebí, aby si rodič nejprve prožil nebo odžil náročnou emoci.*
- *Nepředávat rodičovskou starost na dítě. Naopak na základě informace o dané skutečnosti více seznámit dítě s tím, co se právě děje. Podle mých zkušeností pravda dítě (a také rodiče) více osvobozuje.*
- *Informace o dané skutečnosti mají být krátké, mnohdy nemají jít do detailů (dle věku dítěte). Rodič má nechat danou komunikaci otevřenou, aby dítě mělo možnost ptát se na to, co je napadne.*⁴⁵

„V případě, že jeden z rodičů nedokáže potlačit pocity ukřivdění, bolesti, má snahu druhému z rodičů ublížit, nebo jedná i nevědomě, může sáhnout až k psychické manipulaci s dítětem, následkem toho pak může dojít ke změně postojů dítěte vůči druhému z rodičů. Dítě začne takto zavržovaného rodiče nakonec odmítat, dynamika jejich vztahů se může změnit ve velice krátkém časovém úseku.

*Tato metoda citového týrání má pro dítě negativní dopad na vývoj jeho chování. U dítěte je úmyslně vyvoláván strach z kontaktu s druhým rodičem, je od něho izolováno. Ze strany rodiče se jedná o úmyslné, vědomé i nevědomé chování, kdy je dítě omezováno na své svobodné vůli. Podle R. A. Gardnera se jedná o stav, kdy u dítěte dojde k odklonu od jeho dosavadních zkušeností s oběma rodiči a vytvoří se u něj jakási šablona "černo-bílého" vidění vlastních rodičů – jeden rodič (popouzející) je ideální a bez chyb a druhý (zavržený) naopak zlý, bez jakýchkoliv kladných vlastností".*⁴⁶

Dítě se tak postupně může naučit nenávidět nejen člověka, který mu byl původně blízký, ale i ostatní ve svém okolí. Tento přístup rodiče vytváří z dítěte polosirotku,

⁴⁵ ŠPAŇHELOVÁ, I. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*, str. 91.

⁴⁶ Syndrom zavrženého rodiče [online].

Dostupné na <http://www.iustin.cz/Litera/BAKNOV.asp>. GARDNER, R., z angl. orig. přel. Eduard Bakalář, Orig.: *The parental alienation syndrome*. [citováno 2013-11-18].

kterému chybí vzor, podle kterého by formovalo svoji sexuální identitu, chybí mu poznání toho, jak se tvoří kompromisy a kultivovaná domluva mezi lidmi, v neposlední řadě u něho může dojít k rozvoji patologií. Tímto programováním dochází k "brainwashingu" a deformování osobnosti dítěte.

Už v roce 1992 R. Gardner rozdělil projevy SZR podle osmi typických projevů: dochází k degradaci zavrženého rodiče, dítě rozlišuje rodiče na dobrého a špatného, projevuje černobílé vidění v posuzování zavrženého rodiče, při sporech rodičů dítě podporuje jednostranně pouze jednoho rodiče a druhým rodičem je za postup chváleno. Dítě si neuvědomuje žádné pocity viny, kontakt s rodičem nechce zlepšit a svoje nepřátelství přenáší i na další příbuzné.

SZR bývá uváděn v soudně znaleckých posudcích jako příčina potíží v porozvodovém styku dítěte s druhým rodičem. Samozřejmě se takováto forma psychického týrání nejčastěji vyskytuje tam, kde se rodiče nedokázali dohodnout, se kterým rodičem bude dítě žít a jak se smí s druhým rodičem stýkat. Tyto případy se vyskytují v mnoha rodinách v rozvodovém řízení.⁴⁷

4.6 Střídavá péče

„Genderové role a genderové rozdíly ve společnosti představují důležité téma výzkumu. Shrňme si některé zásadní body. V současné době žije pouze se svou matkou 15 % dětí pod 15 let. [...] Péče o děti vyžaduje spoustu času, a obvykle jsou to ženy, které pečují o své děti. Většina mužů se pouze nepravidelně účastní hraní si s dětmi, pořídí ošacení. Vzhledem k této nesrovnalosti, tráví muži méně celkového času péčí o děti než ženy. [...] Právo péče o dítě, které umožňuje soudům rozhodovat na základě specifických kritérií, s kým bude dítě žít, představuje zásadní, ale často spornou otázkou v průběhu rozvodu. Společná péče jistě umožňuje dětem snadněji udržovat dobré vztahy s oběma rodiči po rozvodu. V souladu s Hallerem (1998), který se zaměřil na riziko odloučení a rozvodu mezi lidmi, jejichž rodiče se rozvedli, kvalita vztahů mezi rodiči a dětmi po rozvodu je rozhodující pro blaho dětí a jejich pozdější partnerství.“⁴⁸

⁴⁷ Srov. NOVÁK, T. *Vztah otce a syna*. str. 63 - 66.

⁴⁸ BERT N. ADAMS, TROST J. *Handbook of World Families*, str. 204 – 210.

Samozřejmě by bylo ideálním případem, pokud by se rodiče dokázali společně dohodnout o péči o dítě po rozvodu. Společná péče v tomto případě prezentuje péči střídavou. Podíl rozvodů, u kterých soud rozhoduje o následné péči o dítě, bude pravděpodobně vyšší než u těch, kde rodiče postupují právě s ohledem na dítě. Rodič, který z rodiny odchází, se často nespokojí s dobou, kterou může svoje dítě vídat, a usiluje o střídavou péči.

Pokud se už jeden z rodičů odstěhoval, měla by plynule navazovat na péči, která byla dříve dítěti poskytována. Pokud z objektivních důvodů dojde k časové prodlevě, po kterou bylo dítě pouze s jedním z rodičů, mělo by mezi rodiči dojít k domluvě, vedoucí k prolongaci času, který bude dítě trávit s druhým rodičem a tento stav udržovat zhruba po dva až tři měsíce, dokud si dítě nezvykne. Kupříkladu bude dítě střídavě u obou rodičů v poměru 3 : 4 a budou pokračovat tak dlouho, dokud se nedostanou k poměru 7 : 7, tedy faktickému střídání po jednom týdnu mezi oběma rodiči, s ožnutím návštěv druhého rodiče. Mladší děti si snadněji zvykají, že tráví čas pouze s otcem nebo pouze s matkou.⁴⁹

„Při rozvodových situacích může soud ustanovit znalce, kteří vyšetřují rodiče i děti odpovídají na dotazy ve věci rozvodu manželství a úpravy poměrů nezletilých dětí. V naší republice se v posledních deseti letech rozvádí kolem 30 000 manželství ročně a u více než 35 000 dětí se soudním rozhodnutím řeší svěřeni do péče. V 90 - 93 % je dítě svěřeno matce, v 6 - 8 % otci a v 0,5 % jiným osobám. Z těchto důvodů vznikla v roce 1990 Unie otců a mužů. Tato organizace bojuje za práva otců. Jejich snahou je zvýšit procento dětí (zvláště středního školního věku) svěřených otcům do péče nebo alespoň do střídavé péče. Další boj se svádí o rozšíření styku, než je stále v České republice zvykem. [...] Namátkové procentuální srovnání počtu dětí svěřených do péče otci: v České republice 7 %, v Anglii 11 %, v Holandsku 15 % a ve Švýcarsku 17 %.“⁵⁰

„Při střídavé péči se samozřejmě objevují i problémy s umístěním ve školce, dojížděním do školy, do zájmových kroužků, přerušeni kontaktu s vrstevníky. Nesnáze při provádění střídavé péče produkují i sami rodiče, zvláště matky, nedodržují termíny

⁴⁹ Srov. CENKOVÁ, T. *Psychologem svým dětem*, str. 196.

⁵⁰ PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, str. 136.

*předání, předkládají lékařské zprávy s potvrzením, že dítě je nemocné, otce navštěvovat nechce, po návratu zpět je dítě rozrušené, neurotické, zamklé apod.*⁵¹

Přístup k institutu střídavé péče se může odlišovat podle národních zvyklostí, podle rakouského modelu se více přihlíží přání dítěte.

„Rodičovskou odpovědnost mají oba rodiče, kteří jsou manželé. U nemanželského dítěte má rodičovská odpovědnost automaticky matka. Při rozvodu rodičů nebo na žádost nesezdaných rodičů soud rozhoduje o úpravě rodičovské odpovědnosti. Rodiče mohou soudu předložit dohodu ke schválení, kterou soud schválí, pokud bude v zájmu dítěte. Dohoda vždy musí obsahovat hlavní místo trvalého pobytu dítěte. Při neexistenci dohody soud vždy dítě svěří do:

- *Výhradní péče: rodičovská odpovědnost a rozhodovací pravomoc náleží jen jednomu rodiči. Druhý rodič má právo na styk s dítětem, dále má právo na informace o dítěti. Výhradní rodič musí druhému rodiči oznámit stěhování do zahraničí, nevyžaduje se souhlas, ale musí to oznámit včas, aby druhý rodič měl čas vznést k tomu svoje připomínky, a soud pak rozhodne v nejlepším zájmu dítěte.*
- *Společná péče: znamená stejnou rodičovskou odpovědnost pro oba rodiče jako za trvání rodiny. Je možná pouze po souhlasu obou rodičů na základě jejich dohody. Je stanoveno, že soud nesmí nařídít společnou péči proti vůli rodičů, nebo i jen jednoho rodiče. Pokud už mají rodiče společnou péči o dítě na základě dohody a kterýkoliv rodič požádá o její zrušení, soud ji musí zrušit a rozhodnout o výhradní péči podle nejlepšího zájmu dítěte.*⁵²

Výzkum, který byl uveřejněn již v roce 1987 (Öberg and Öberg) podle švédské plošné studie (1985 Bente and Gunnar Öberg), poukazuje na jednoznačné výhody, které střídavá péče přináší:

- pro děti pokračuje stále rodinný život
- děti cítí, že je to spravedlivé, žádný z rodičů není ten “oblíbený”
- děti se cítí méně vinny tím, že by to mohly být ony, kdo jsou důvodem rozchodu
- děti se cítí méně poškozeny ztrátou otce

⁵¹ PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, str. 136.

⁵² Pravda o střídavé péči v EU 4. díl, zveřejněno dne 30. 8. 2011, [online]. Dostupné na:

<http://www.jedendomov.cz/stridava-pece-ve-svete/167-pravda-o-stridave-peci-v-eu-4>, [citováno 2014-01-19]

- děti říkají, že jsou milovány oběma rodiči
- chlapci stále mají otcovský model, se kterým se mohou identifikovat
- rozvod není považován za zdrcující ztrátu, protože děti neztratily důležité osoby pro jejich každodenní život⁵³

Podle Unie otců jsou přístupy české justice stále málo pružné a nepřihlížejí zájmům dětí.

„Stalo se justičním obyčejem schovávat se za zájmy dětí. Mnohdy si soudci ani sociální pracovníci neuvědomují co je vlastně zájem dětí. V praxi to vypadá tak, že soudci zdravé jádro otců, kteří mají zájem o své děti, podrobují psychologickým vyšetřením, zda jsou schopni vychovávat své děti i v té době, kdy tito otcové prokázali, že o své děti pečovali mnohdy i několik let bez přítomnosti toulavé matky. [...]

Náhle je otec hnán před znalce, který má zjistit, zda je otec schopen vychovávat své děti. Praxe je taková, že soudy mají vytipovány znalce, u kterých ví, jak bude znalecký posudek vypracován.

V jednotlivých okresech se neustále objevují jedna a táž jména znalkyň, které pojaly svoji práci, jako komerční zdroj své obživy. Proto také jednotlivé posudky otců jsou naprosto stejné, vždy jsou méně vhodné pro výchovu svých dětí i přes skutečnosti výše uvedené. Takovou znalkyní je navrhováno soudu svěřit děti matce a otci stanovit styk. Znalkyně své rozhodnutí rády odůvodňují empatií matky. Pokud otcové s výroky pseudoznalce nesouhlasí, okamžitě matka navrhuje otci zakázat styk s dětmi, ve kterém ji sociální pracovníce, znalkyně a v neposlední řadě i soud podpoří. Mnohdy v jiných případech, empatické matky brání i několik let ve styku s otcem svým dětem. Jaká empatie je u těchto matek, které se nedovedou vcítit do role dětí.

Znalci i soudkyně podporují zvrhlost a úpadek naší společnosti. Díky těmto lidem, živících se rozvodovým průmyslem, se stalo 95 % otců neschopných se o své děti postarat. Zhruba 12 – 15 % mužům je zakázán styk s nezletilými dětmi, aniž by splňovali kritéria §44ZOR, proč otci styk s dítětem zakázat.

Zpravidla se jedná o vzorné otce, kteří svojí asertivitou dokážou dlouhodobě vzdorovat justiční diskriminaci pohlaví a nechtějí se smířit s tím, že jeho děti budou vyrůstat bez otce.“⁵⁴

⁵³ Nejlepší rodiče jsou oba rodiče, Zkušenosti z Evropy. [online]

Dostupné na: <http://www.childrenofoeurope.cz/stridava-pece-ve-svete/>. [citováno 2014- 02- 22].

5 EMPIRICKÝ VÝZKUM

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat, jak se genderové odlišnosti projevují nebo již neprojevují ve vztahu k rozvodům, poukázat na mnohdy mezní situace, které vyústily v samotný rozvod, a dále dílčím cílem bylo zjistit, komu jsou svěřovány děti do péče po rozvodu.

Pro zjištění toho cíle jsem si zvolila kvalitativní metodologii se sběrem dat formou polostandarizovaného rozhovoru. Jako další zdroj informací jsem užila metodu sekundární analýzy dat, čerpala jsem z odborné literatury, platných zákonů, internetových portálů sdružení zabývajících se rozvodovou problematikou, porozvodovou péčí o děti a problematikou gender. Dále jsem postupovala metodou grounded theory a ze získaných dat jsem vytvářela hypotézy.

Pro potřeby zjištění výzkumného cíle jsem si zvolila cílovou skupinu rozvedených rodičů, kteří v průběhu rozvodu procházeli spory o svěření dětí do péče jednoho z nich, stanovením výše výživného, ztrátou domova nebo odcizením. Rozhovory byly prováděny s respondenty, kteří žijí v menším městě o velikosti do 50 tisíc obyvatel. S přihlédnutím k tomu, že pokládané otázky byly osobního, citlivého charakteru, vybírala jsem dotazované rodiče s ohledem na tyto skutečnosti. Výběr prvních respondentů byl záměrný, dále jsem postupovala technikou "sněhové koule", v přirozeném prostředí respondentů, vše se zřetelem na zachování důvěrnosti.

Před započítím rozhovoru jsem respondenty seznámila s důvodem rozhovoru, sdělila jsem jim, že bude anonymní a také to, že získané údaje budou použity výhradně pro účely mé bakalářské práce. Rozhovory jsme si zapisovala do podrobných záznamových archů.

Určené cíle jsem zkoumala pomocí výzkumných otázek.

⁵⁴ Unie otců České republiky. [online]. Dostupné na: <http://unieotcu.cz/informace-pro-klienty/>. [citováno 2014-02-20].

5.2 Výzkumné otázky

Výzkumná otázka č. 1

V jaké podobě se projeví genderové rozvodové spory o děti?

Výzkumná otázka č. 2

Komu jsou častěji svěřovány děti do péče po rozvodu manželství?

5.3 Metodika

„Kvalitativní přístup představuje řadu rozdílných postupů, které se snaží najít porozumění zkoumanému sociálnímu problému. „Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Jedinečnost kvalitativních přístupů není pouze v tom, že nepracují s měřitelnými charakteristikami. Pokoušejí se určitý fenomén (prvek, aspekt, proces apod.) nahlížet v pro něj autentickém prostředí a vytvářet jeho obraz v co možná nejkompaktnější podobě, včetně podob jeho vztahů s dalšími aspekty apod.“⁵⁵

„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založen na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textu, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“⁵⁶

Kvalitativní technika sběru dat mi poskytla příležitost k hlubšímu poznání zkoumané problematiky. Při rozhovorech jsem měla možnost ověřit si, nakolik dotazovaní rozumějí otázkám a jak jsou schopni odpovědi rozvíjet a doplňovat celkový obraz sociální interakce v jejich rodinách.

Při shromažďování dat jsem vycházela z postupu *grounded theory*, jedná se o přístup, kdy nejsou předem vytvářeny hypotézy, ale jsou na základě postupně vyhodnocených dat konstruovány.

„Jednou z výzkumných strategií, která umožňuje hluboké proniknutí do tématu, je kvalitativní šetření. V tomto případě se budeme zabývat zakotvenou teorií (grounded theory), jež byla vyvinuta v šedesátých letech 20. století. V průběhu let však prošla mnoha obměnami a rozdělila se do různých přístupů a variant (Švaříček a Šed'ová,

⁵⁵ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, str. 40.

⁵⁶ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, str. 50.

2007). *Autory zakotvené teorie jsou Barney Glaser a Anselm Strauss, kteří své společné dílo The Discovery of Grounded Theory vydali v roce 1967. [...] Pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii je metoda, která používá systematický soubor postupů k tvorbě induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu. Výsledkem je spíše teoretické vyjádření zkoumané reality. (Strauss a Corbinová, 1999, s. 15).*⁵⁷

5.4 Technika sběru dat

Pro získání potřebných výzkumných dat jsem použila techniku polostandarizovaného rozhovoru. Strukturu otázek jsem si předem připravila, nicméně v průběhu rozhovoru jsem brala v potaz aktuální situaci dotazovaného a podle potřeby jsem otázky upravila.

*„Polostrukturovaný rozhovor (též rozhovor pomocí návodu aj.) se vyznačuje tím, že má připraven soubor témat/otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo předem striktně stanoveno jejich pořadí. [...] Rámcově řečeno, jistá volnost se jeví jako vhodná k vytvoření přirozenějšího kontaktu tazatele s informantem, do jaké míry se dají akceptovat jeho osobnostní specifika, komunikace může lehčeji plynout atp.*⁵⁸

Otázky rozhovoru byly stylizované jako otevřené, tak byli respondenti povzbuzováni k obsáhlejšími odpovědím.

Jako další zdroj informací jsem užila metodu sekundární analýzy dat, čerpala jsem z odborné literatury, platných zákonů, internetových portálů sdružení zabývajících se rozvodovou problematikou, porozvodovou péčí o děti a problematikou gender.

*„Výběr vzorku metodou sněhové koule patří v oblasti kvalitativních metod k jedné z nejčastěji používaných. V principu je tato metoda založena na kombinaci účelového výběru a prostého náhodného výběru. [...] Základním východiskem pro aplikaci této metody je získání kontaktu s první vlnou či „generací“ účastníků výzkumu. To se může dít prostřednictvím využití výběru přes instituce nebo díky předchozímu osobnímu kontaktu samotného výzkumníka atd. Hovoříme o tzv. nulté fázi. Prostřednictvím prvního kontaktu získáváme skupinu prvních kandidátů pro první fázi. Tato skupina kandidátů je složena z osob, které nominuje účastník nulté fáze.“*⁵⁹

⁵⁷ DENGLEROVÁ, D. a kol. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*, str. 46.

⁵⁸ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, str. 111, 112.

⁵⁹ MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, str. 131, 132.

5.5 Harmonogram výzkumu

S přípravou výzkumu jsem začala začátkem října 2013, kdy jsem nejprve oslovila mnou vybrané rodiče, kteří prošli rozvodovými obtížemi, následující měsíc jsem začala samotnou jadernou část výzkumu realizovat. Rozhovory jsem měla v plánu dokončit do poloviny měsíce ledna, nejpozději začátkem února a samotné vyhodnocení provést do konce února 2014.

5.6 Charakteristika výzkumného vzorku

Jak jsem zmínila dříve, za cílovou skupinu jsem si zvolila skupinu rozvedených rodičů, kteří v průběhu rozvodu procházeli spory o děti a kteří žijí v menším městě o velikosti do 50 tisíc obyvatel. S polostrukturovaným rozhovorem souhlasilo devět respondentů, šest žen a tři muži.

5.7 Výsledky

Jak jsem již zmínila, otázky ve výzkumu byly rozděleny do dvou následujících okruhů:

1. Genderové rozdíly jsou nebo nejsou na rozvodových sporech patrné
2. Děti jsou častěji po rozvodu svěřovány do péče jednoho z rodičů

Výzkumný vzorek byl složen celkem z devíti osob, šesti žen a tří mužů. Vzhledem k jeho velikosti nemohou být vyhodnocená data brána jako všeobecně platná, výzkum je veden jako kvalitativní. Z tohoto důvodu bude výsledkem výzkumu stanovení hypotéz až po zpracování získaných dat.

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat, jak se genderové odlišnosti projevují nebo již neprojevují ve vztahu k rozvodům, poukázat na mnohdy mezní situace, které vyústily v samotný rozvod, a dále dílčím cílem bylo zjistit, komu jsou svěřovány děti do péče po rozvodu.

Identifikační otázky

Cílová skupina zahrnuje rozvedené rodiče, žijící v menším městě do 50 tisíc obyvatel, kteří se v období před rozvodem, v jeho průběhu, nebo i po rozvodu samotném, museli vypořádat s různými formami vzájemných sporů, které postihovaly nejen je samotné, ale i jejich děti.

Otázka č. 1: *Příslušnost k pohlaví*

Ve vybraném vzorku 9 respondentů bylo 6 žen a 3 muži.

Otázka č. 2: *Jakého věku jste dosáhli v době sňatku?*

Čtyři ženy dosáhly v době sňatku věku mezi 20 a 22 lety, jedna vstupovala do manželství ve věku 19 let a jedna ve věku 24 let. U mužů bylo rozpětí věku širší, jeden byl teprve rok plnoletý, druzí dva byli ve věku 24 a 26 let.

Otázka č. 3: *Jaký problém ve vzájemném soužití byl pro vás důvodem rozvodu?*

Nejčastějším důvodem bylo domácí násilí v různých formách, ten jako primární uvádějí 3 ženy, 1 žena uvádí jako důvod vedoucí k rozvodu gamblerství. U mužů byl jedním důvodem k rozvodu alkoholismus, v jednom případě citové odcizení a jednom případě byla důvodem rozvodu partnerčina žárlivost.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA č. 1

V jaké podobě se projevily genderové rozvodové spory o děti?

Rozhovory

Žena č. 1 (Ž1)

Ž1 sama pochází z rodiny, kde byly vedoucí role rodičů víceméně vyrovnané. Společně rozhodovali o investicích, každodenní běh domácnosti byl veden v duchu zažitých tradic. Oba rodiče pracovali, otec se staral o „typicky mužské věci“, servis auta, opravy a úpravy v domácnosti, občasné nákupy, matka uklízela, vařila a starala se o děti. Jako rodiče fungovali bez větších zádrhelů, občasné výměny názorů se týkaly výchovy dětí

a drobností, nikdy je neodloučily a nezpůsobily vzájemnou nevraživost. „*Mamka byla trochu prudší, ale táta byl klidný a dokázal situaci dobře vybalancovat*“. Ž1 ráda vzpomínala na dobu, kdy s rodiči bydlela.

Po roční známosti s příslušníkem armády byla svatba, on byl zvyklý na pravidelný režim a plnění rozkazů. Získali služební byt a do roka se narodila dcera. Manžel trval na tom, že se potřebuje odreagovat a stýkat se i s jinými lidmi, vymezil si svoji odpočinkovou dobu, která se postupem času stávala každodenním rituálem, stále víc času pobýval mimo domov, o víkendech nechodil domů vůbec. Na výtky reagoval tak, že žena má být doma a „*má mít jen tak dlouhý řetěz, aby mohla chodit po kuchyni*“. Ž1 se pokusila o změnu pravidel soužití, zapojit manžela do diskuze tak, jako to vídala u svých rodičů, postupem času ale přišla změna v celé společnosti, manžel opustil armádu a po několika měsíční evidenci na úřadu práce začal pracovat jako pekař v soukromé malé rodinné pekárně. Kdy se vlastně situace vyhrotila si Ž1 přesně nepamatovala, manžel začal intenzivně hrát na automatech, začal nadměrně pít, přestal se podílet na výdajích na společnou domácnost, v podstatě spolu přestali manželé komunikovat. Doma se objevoval pouze tehdy, když potřeboval čisté oblečení.

Po pěti letech podala Ž1 návrh na rozvod manželství. Ve chvíli, kdy si její manžel přečetl důvody vedoucí k rozvodu, které manželka uvedla, začal vyhrožovat, že se bude bránit a bude o dceru bojovat. Přestal se podílet na výživě dcery úplně, začal telefonovat manželčíným rodičům a očerňovat ji, v okolí vyprávěl smyšlené nedostatky své ženy. S dcerou dokázal komunikovat v jejím mladším věku, „*později se s ní nedokázal naladit na stejnou vlnu*“. Mezi otcem a dcerou došlo k odcizení, které trvá dodnes. Podstatným způsobem okopíroval životní styl svého otce, člověka, který zastával názor, že „*chlap si může dělat, co chce*“.

Žena č. 2 (Ž2)

Vyrůstala spolu se sestrou v matriarchálně zaměřené rodině, otec byl dělník, matka byla v domácnosti, často nemocná. Mezi ní a sestrou byl velký věkový rozdíl, přesto k sobě měly pěkný vztah, i když její sestra dojížděla domů ze školy jen na víkendy. Stejně tak i Ž2 nastoupila po základní škole na střední školu a zůstávala na internátě. Tam také potkala svého budoucího manžela. Ten byl vychovávaný matkou, o úloze otce v jeho

rodině příliš nemluvil. Spíše jen trousil střípky z příhod otcova života: „*který měl pracovat v jakémsi utajení ve prospěch zájmů státu*“.

Ž2 s odstupem času uznala, že to byl právě ten způsob života, který obdivovala, v její vlastní rodině plynul život o poznání klidněji.

Ke sňatku došlo po třech letech známosti. Její manžel jí nikdy nedovolil poznat jeho rodiče, vzali se, aniž by věděla, z jakého prostředí její manžel pochází, jaké má ve skutečnosti rodinné vazby. Přiznala se, že jí stačilo utvrzování jejího manžela o tajném poslání a životě jeho otce a matce, která o něho samotného neměla zájem a žila si svým vlastním životem.

Její manžel provozoval parašutismus a na dlouhé dny se ztrácel na různá soustředění, téměř to vyvolávalo v Ž2 pocit, že i on má nějaké tajné poslání a zpočátku jí to nijak neznepokojovalo. Po roce manželství se jim narodil syn a ona si stále více uvědomovala, že synovi otec chybí. Uvědomila si, že její manžel kopíruje život ve světě, kam zařadil svého otce. Stal se stejně „*neviditelným a nefunkčním článkem domácnosti*“. K synovi si nikdy nenalezl vřelý přístup, netrávil s ním společný čas, Ž2 měla pocit, jako kdyby byl doma její manžel jen hostem, nezakotvený, stále připravený odejít.

To se skutečně po přibližně dvou letech stalo, manželství ztroskotalo na odtažitosti, nenaplnění vzájemných očekávání a nelásce otce k synovi. Nenaučil se lásku přijímat od svého otce a posléze ji ani nedokázal předat svému synovi. Od rodiny nakonec odešel bez jakéhokoliv vysvětlování, finančně nepřispíval, nedával o sobě vědět. Až po spolupráci se soudy, státními institucemi a jeho předchozím zaměstnavatelem se podařilo jejího manžela najít a doručit mu předvolání k soudu ve věcech rozvodu a stanovení výživného. Ten se nikdy k soudu nedostavil, manželství bylo po necelém roce nakonec rozvedeno a výživné exekučně vymáháno.

Dnes je situace taková, že syn si svého otce nepamatuje, nechce ho vyhledat, za otce uznává druhého manžela své matky.

Žena č. 3 (Ž3)

Ž3 uvedla k historii své osoby následující údaje: „*V naší rodině byl otec ten, kdo všechno řídil, pracoval na vyšší pozici, přinášel domů více peněz, on rozhodoval, kde budeme trávit víkendy, co budeme dělat. Maminka pracovala jako úřednice a doma se*

samozřejmě musela postarat o teplé večere, vyžehlené košile a do školy připravené děti.“

Až později si uvědomila, že si vybrala za manžela stejný typ muže, který chtěl řídit, ovládat a pokud se mu nepodvolila, došlo na týrání. Zpočátku urážky, byl schopný vyhodit večeri i s talířem do koše, pokud nebyla podle jeho představ. V těchto podmínkách se jim v průběhu čtyř let narodily dvě děti. Bydleli v bytě, který Ž3 zdědila po svých rodičích, kteří zemřeli brzy jeden po druhém.

Manžel začal podnikat, domů chodil stále v horší náladě. Syna přehlížel, dcera byla jeho oblíbené dítě. Před jejím narozením prohlásil, že pokud se znovu narodí chlapec, ať manželka raději ani nechodí domů – do jejího vlastního bytu. Ž3 žila ve strachu ze svého manžela, přestala se veřejně stýkat se svými kamarádkami, které jí manžel zakázal vídat, scházely se pouze tajně. Od okamžiku, kdy se Ž3 dozvěděla o nevěře svého manžela, sbírala odvalu a poprvé promluvila o rozvodu. To vyvolalo velkou nevoli jejího manžela, psychické týrání přešlo k fyzickému, kterého byly svědky i děti. Syn se vždycky stáhl, aby nebyl cílem otcova hněvu, dcera si byla dobře vědoma, že jí by otec neublížil. Ž3 podala žádost o rozvod a na oplátku toho byla svým manželem odvezena do lesa, kde musela klečat u stromu s nabitou zbraní u hlavy. Musela vyhledat pomoc psychologa, kam docházela ještě téměř rok po rozvodu. Její bývalý manžel těžce nesl, že bylo manželství rozvedeno, přestal Ž3 ovládat přímo, ale do jejího života i života dětí chtěl zasahovat stále. Z bytu odešel, ale čekával na ně před domem, kontroloval, s kým se stýkají, jak jsou oblečené, jak se o ně matka stará. Vyžadoval, aby byly děti připravené na jeho návštěvu v přesně určený čas, syn měl z otce strach a nechtěl k němu jezdit na návštěvy. Ž3 je přesvědčená, že to byl jeho způsob, jak jí chtěl stále týrat. Využil všech možností, o kterých si myslel, že mu poskytuje jeho pohlaví – násilí, vydírání, fyzickou převahu a postavení živitele rodiny.

Žena č. 4 (Ž4)

„Byla jsem vždycky veselá, společenská holka, která si ráda užívala života, a nijak mě netrápilo, že moje kamarádky už měly jedno nebo dvě děti, a tak jsem jednou při svých toulkách životem potkala svého manžela.“

Sama sebe popsala jako někoho, kdo v životě víc bral, než dával a tak ji od nové známosti neodradilo ani, to že byl ženatý a měl dvě malé děti. Jeho manželství skončilo

rozvodem, manželka podala návrh na rozvod manželství. Ještě před rozvodem spolu začali bydlet, pomáhala mu v jeho podnikání, jezdila s ním pracovně do zahraničí, navštěvovala jeho rodiče. Vzali se krátce po rozvodu, Ž4 otěhotněla a starala se o domácnost. Její manžel se o rodinu staral dobře, nic jim nechybělo. Všechno běželo podle běžného standardního rozvržení rolí v rodině tak, jak je přijímáno v současné české společnosti. Manželka a matka byla ta krásná, usměvavá, chápavá, citlivá, dobrá hospodyně a otec a manžel přinesl domů finanční prostředky, pomazlil se s dítětem, zapnul televizi nebo otevřel noviny a nechal se chválit a obletovat.

„Někdy kolem dvou let věku dcery jsem si uvědomila, že zase potřebuju být užitečná, potřebuju se realizovat, dát o sobě vědět.“ Začala se zase zapojovat do chodu firmy svého manžela, samozřejmě už nemohla vyjíždět do zahraničí a přitom se starat o dceru. Hledala možnosti, jak si splnit svoje představy o nezávislosti a začala sama podnikat, pracovala z domova. *„Byla jsem zvyklá jít do všeho naplno a tak se mi začalo dařit, náš vzájemný vztah s manželem se začal měnit, pro svoji vytiženost jsem si to ani neuvědomila“*, zhodnotila svoje podnikání Ž4. Jejímu manželovi se naopak v podnikání dařit přestalo. Začal vysedávat doma, kritizovat její práci, péči o domácnost a snižovat význam jejího přínosu do rodinného rozpočtu. S energií sobě vlastní se Ž4 rozhodla pro rozvod. V celkem temperamentní rodině byly hádky na denním pořádku, fyzicky zdatnější muž dokonce držel svoji manželku za kotníky z balkonu v pátém patře, odvážel dceru neznámo kam i na několik dní a opakovaně své manželce poničil auto. Manželství bylo nakonec rozvedené a dcera svěřená do výhradní péče matky. Bývalý manžel neunesl vedle sebe úspěšnější ženu, pravděpodobně by se nedokázal smířit se svojí novou rolí v rodině a převzít péči o domácnost, aby se manželka mohla věnovat práci.

Žena č. 5 (Ž5)

„Mám pracovitě a hodné rodiče a dva bratry, všichni tři jsme si podobní, spíš introverti a flegmatici, prostě pohodáři. Vdala jsem se, narodil se nám syn, pak jsme se opět vrátila do zaměstnání a všechno plynulo tak, jak mělo a mně to vyhovovalo.“ Manžel Ž5 měl malou dovozní firmu, staral se o její provoz, doma moc času netrávil, ale víkendy se snažil věnovat rodině. Ž5 se o jeho podnikání příliš nezajímala, nerozuměla mu a raději trávila čas doma, tam se cítila prospěšná a tak to viděla u svojí matky.

Zřejmě proto si nevšimla, že se mění nejen charakter jejího manželství, ale že jsou zasažené i její základní jistoty. O problémech se dozvěděla až na základě exekučního výměru, který byl jejímu manželovi doručený. Spokojila se s ujištěním manžela, že dá všechno do pořádku a že se tím nemá znepokojovat. Až jednou našla vzkaz, že se manžel odstěhoval a nemá ho hledat, protože není v České republice. Rozvod se vlekl dlouhé roky, ale přesto se jako rodina vídali, Ž5 se synem jezdili do zahraničí, kde se mohl syn s otcem vídat. Manžel Ž5 byl v České republice hledaný pro daňové podvody. Později při jedné návštěvě nevrátit matce syna zpět domů a ponechal si ho v USA. Po svém návratu domů syn několik let otce neviděl, v současné době s ním žije v Americe.

Žena č. 6 (Ž6)

Ž6 se vyrůstala na samotě s rodiči a starším bratrem, rodina byla silně patriarchálně vedená, otec byl zvyklý hodně pít a vyžadoval bezpodmínečnou poslušnost. Matka s ním nikdy nedokázala o svůj názor bojovat. Ž6 se vyučila a hned potom jí otec vybral manžela, solidní partii, která jí zabezpečí a zvýší jejich společenské postavení. Podle vyprávění se Ž6 ráda vymanila z vlivu svého otce a s manželem se odstěhovali o několik set kilometrů dál. Bydleli v posádkovém městě, stýkali se s těmi správnými přáteli, manžel postupně budoval kariéru, až dosáhl vysoké vojenské hodnosti. Nejprve se narodil syn, potom dcera, rodina navenek nejevila sebemenší známky dysfunkce, spořádaně spolu chodili na procházky s kočárkem, syn se vždy držel kočárku a blízko matky, při pohledu zvenčí téměř vzbuzovali závist. Ž6 pracovala jako dělnice a vzorně se staralo o blaho rodiny.

Její manžel odjížděl na zahraniční vojenské mise, po finanční stránce se rodině dařilo dobře, zrekonstruovali byt, jezdili na dovolené k moři, společně sportovali. Při vojenské misi se manžel seznámil s místní překladatelkou a při své poslední návštěvě před konečným návratem, v době před Vánoci, oznámil manželce, že než se vrátí domů, musí se s dětmi odstěhovat. Ž6 se psychicky zhroutila a dostala se do péče lékařů. Až v této době se odvážila o dlouhodobé situaci uvnitř rodiny promluvit. *„Všichni se ho strašně bojíme, jestli prý někomu něco řekneme, nikdo nám stejně neuvěří, protože on prochází opakovaně psychologickými testy v zaměstnání bez úhony. Jsme hloupí, neschopní a postará se o to, abychom přišli o přátele, nikdo mi s dětmi nepomůže,*

vyhodí nás bez koruny a postará se o to, aby se lidé o mých rodičích dozvěděli, jací to jsou ubožáci.“

Manžel Ž6 se od začátku doma choval jako tyran, byl si vědom svojí převahy ve vzdělání, v příjmech, vždycky okolí předával pouze svůj pozitivní obraz. Po několika týdnech, kdy se výhrůžky stupňovaly, uznala Ž6, že už nadále ve společném bytě zůstat nedokáže a odstěhovala se s dětmi do pronajatého bytu v blízkém městě. Děti měly z otce strach, v noci se probouzely a kontrolovaly zavřená okna a zamčené dveře. Jedinou starostí manžela bylo uchránit majetek a definitivně udělat za manželstvím tečku. Samotný průběh rozvodu byl nehezky, svoji manželku se snažil před soudem očernit a nechtěl se přivést si svědky, kteří podali falešné svědectví.

Muž č. 1 (M1)

„Vždycky mě vychovávali k tomu, že mám být slušný, za všechno poděkovat, nikomu neublížovat a raději ustoupit, než se s někým dohadovat.“ Tak charakterizoval výchozí prostředí svojí primární rodiny M1. S uzavřením manželství nijak nespěchal, přistupoval ke své budoucnosti zodpovědně, ženit se chtěl až ve chvíli, kdy bude schopný zabezpečit rodinu. To splnil, oženil se a narodily se dvě děti. Manželka byla v domácnosti, podle názoru M1 ani pracovat nechtěla.

Když děti trochu odrostly, začali manželé se stavbou domu. Manžel chodil do zaměstnání, pak se svým otcem pracoval na stavbě a večer se vracel unavený domů. Nespokojených výtek své ženy si příliš nevšímal, očekával, že po dokončení domu se bude manželka zabírat vybavováním interiéru a všechno se vrátí do starých kolejí. Podle vyjádření M1 byla jeho manželka zvyklá rozhodovat si o chodu domácnosti sama, on v podstatě neměl čas ani sílu se spolupodílet. Znal situaci v její rodině a viděl, že praktikuje stejný styl jednání s ním, jako se chovala její matka ke svému manželovi a tak se neshody snažil řešit ústupky, nechtěl svoji ženu popudit ještě víc, hodně mu záleželo na udržení rodiny. S jejich vzájemným soužitím nebyl spokojený, ale chtěl pro děti udržet úplnou rodinu. Nepovažoval problémy, na které jeho manželka poukazovala za tak závažné, aby vedly k rozvodu. *„Nakonec jsem se dozvěděl, že jsem moc velký dobrák, že si se mnou nemá co říct, že jsou mezi námi nepřekonatelné rozdíly,“* vzpomínal M1. Ve stejném duchu jeho manželka vysvětlila dětem, proč už s tatínkem žít nechce. M1 uvolnil své manželce téměř celý dům, ponechal si k obývání jednu

místnost v podkroví a hradil za ní veškeré poplatky spojené s domem. I přesto si netroufl navrhnout podmínky, za jakých se bude stýkat s dětmi a o čem bude spolurozhodovat při jejich výchovu. V podstatě rezignoval a přihlížel nastěhování nového přítele své bývalé ženy. Věřil, že pravidla, která mu rodiče vštěpovali o vztahu k ženám, budou zárukou spokojeného vztahu. Měl pocit, že jako hlava rodiny zklamal.

Muž č. 2 (M2)

S budoucí manželkou se znali ze střední školy a po několika měsíčním vztahu se brali. Oba byli mladí, ještě jim nebylo ani dvacet let. Půl roku po svatbě se narodila první dcera, za další tři roky druhá dcera. Po mateřské dovolené se manželka M2 vrátila do zaměstnání, s hlídáním dětí pomáhali prarodiče. M2 charakterizuje sebe i svoji manželku jako dominantní jednice, on pomáhal s vařením, byl to jeho koníček, ona udržovala domov v čistotě, dokázali se o práci podělit. Život na vesnici se ale brzy manželce omrzela a chtěla se odstěhovat do města. *„To se mi moc nechtělo, kdo by se stěhoval z domku se zahrádkou a prostorem pro děti do panelákového bytu? Ze začátku jsem si dokázal bouchnout pěstí do stolu a prosadil jsem, že zůstaneme na vesnici“*, uvedl M2.

Nějakou dobu se mu dařilo rozhodnutí prosazovat. Manželka občas zůstala u kamarádky ve městě přes noc a postupně se to stávalo stále běžnější. Hádky byly na denním pořádku života rodiny, později došlo k jejich přeměně ve drobné fyzické výpady z obou stran. Manželka začala pít nejdříve doma, později už domů přicházela opilá, přestala se starat o domácnost i o děti. M2 hledal podporu u manželčiny i u svých rodičů, ale bez výsledku. Manželka se rozhodla podat návrh na rozvod, do své výchovy požadovala pouze jednu dceru, požádala si o městský byt a M2 opustila.

Muž č. 3 (M3)

„S manželkou jsme se potkali při studiu v zahraničí, já studoval vysokou školu, ona střední a hned jsme si padli do oka. Vzali jsme se hned po našem návratu do Čech“, uvádí k okolnostem začátek svého manželství M3. S odstupem pěti let se jim narodily dvě děti, žena si našla uplatnění ve svém oboru, v zahradnictví. Manželka M3 zprvu nenápadně, později stále zřetelněji svého muže hlídala, kontrolovala mu poštu, telefon,

jezdila za ním na stavbu zahradního domku ne pomáhat, ale vyptávat se sousedů, jestli tam za ním někdo nejezdí. M3 vzpomínal na situace, kdy mu manželka dělala nepříjemné výstupy na veřejnosti, neustále mu volala do zaměstnání a ztěžovala si na jeho údajné nevěry sousedům. M3 trávil nejraději čas stavbou domku, zůstával tam celé víkendy. Cítil potřebu něco vystavět vlastníma rukama, zaměstnat se prací. Jak se žárlivost manželky stupňovala, rostlo u M3 přesvědčení, že jediným řešením je rozvod. Upřednostnil potřeby dětí, přenechal jim byt s veškerým vybavením, vyplatil manželku z nedostavěného domku a svoje osobní věci si odvezl v autě právě do tohoto objektu v zahrádkářské kolonii.

DÍLČÍ VÝZKUMNÁ OTÁZKA č. 2 *Komu jsou děti po rozvodu manželství častěji svěřovány do péče?*

Ž1 až Ž6 dostaly děti svěřené do své péče, u mužů byly děti, s výjimkou jednoho, svěřeny také do výchovy jejich matkám.

Nejobtížnější situací si při úpravě vzájemným vztahů musela projít Ž3 a její syn. Otec pozval syna na návštěvu do USA, po sjednané době mu ale neumožnil návrat do České republiky. O synův návrat do České republiky byl zapojen i Český červený kříž. Po několika měsících vyjednávání s otcem se Ž3 podařilo získat syna zpět, nicméně i nadále pokračovala jednání o hrazení výživného. Otec výživné přislíbil zasílat ve výši 10 000 Kč, svůj slib neplnil. Matka se synem proto nebyla úspěšná při vyřizování státní sociální podpory, vše vždy ztroskotalo na jediném dokumentu, který matka mohla předložit a který stvrzoval dohodu mezi bývalými manželi o výši výživného, byť toto nebylo otcem poukázáno.

Kazuistika – snaha o změnu výchovného prostředí k nezletilé dceři M2

„Na sociální odbor okresního města se dostavil M2 se žádostí o sepsání návrhu na změnu výchovného prostředí k jeho nezletilým dcerám. Již dříve rozhodl okresní soud o svěřeni obou dcer do střídavé péče obou rodičů s určením vyživovací povinnosti. V průběhu dvou let se poměry na straně dětí podstatně změnily, starší dcera v podstatě

u matky nikdy nebydlela, později za ní přestala i docházet. Stýkala se pravidelně se svojí mladší sestrou, která žila s matkou a jejím současným manželem. Oba začali intenzivně navštěvovat pohostinská zařízení a mladší dcera začala projevovat přání bydlet se svým otcem a svojí sestrou. Nový manžel její matky jí údajně i několikrát fyzicky napadl. Otec se dostavil na sociální odbor ihned poté, co se dozvěděl o podlitinách na krku mladší dcery a vytrhaných vlasech. Po dotazu ve škole mu bylo potvrzeno, že s dcerou není vše v pořádku a dochází do pedagogicko-psychologické poradny. Sama si otci nikdy nestěžovala, bála se jeho reakce, ale svěřovala se své starší sestře.

Otec proto podal návrh na úpravu vztahů: „Vzhledem k výše uvedenému navrhuji, aby soud po provedeném řízení svěřil obě nezletilé děti do mojí výchovy a matce určil výživné. Výši výživného ponechám na úvaze soudu. Vzhledem k závažnosti situace, ve které se „K“ nachází, navrhuji, aby soud jednal neprodleně a předběžně podle § 76 ods. 1 písm. b) OSŘ svěřil obě nezletilé do mojí výchovy.“⁶⁰

Soud žádosti navrhovatele nevyhověl, mladší dcera nedokázala před soudem svoje tvrzení zopakovat. Podobný návrh podával otec ještě jednou, se stejným výsledkem. Potřetí již k podání návrhu nedošlo, nechtěl situaci dcery ještě zhoršovat a vystavovat ji ze strany matky a jejího nového manžela dalším negativním reakcím.

5.8 Diskuze k výsledkům

HYPOTÉZA Č. 1

GENDEROVÉ ROZDÍLY JSOU NA ROZVODOVÝCH SPORECH STÁLE PATRNÉ

Genderová praxe se napříč světem, ale i českou společností značně liší. Stejně tak, jako jsou přístupy k mužům a ženám i na evropském kontinentě mnohde liberálnější, jsou patrné rozdíly chápání genderových rolí i v České republice. Nové tendence a požadavky si na současné společnosti vynucují potlačení dominantní role muže v partnerském životě.

⁶⁰ Protokol sepsaný na sociálním odboru. Soukromý archiv autorky.

Přesto, zvláště u mužů, přetrvávají myšlenkové stereotypy, kdy sami sebe vnímají jako silnější a ovládající a mající právo trestat, zřejmě právě proto jsou to ženy, které jsou častěji oběťmi domácího násilí. V mém výzkumu se domácí násilí objevilo u třech žen, v dalším případě byli aktéry oba manželé navzájem. Násilí v rodinách se pomalu začíná řešit i v trestně právní linii, agresor může být vykázan ze společné domácnosti. Jsem toho názoru, že sama společnost, nejen moc soudní, by měla výrazněji zaujmout stanovisko a viníka odsoudit hlavně morálně. Při výskytu násilí v rodině byly přítomné i děti. I ony, byť nevědomky, vnitřně zaujímaly určitý postoj k násilí, některé z nich mohou v budoucnu páchat násilí na svých nejbližších v přesvědčení, že když to tak dělal tatínek, maminka, tak to vlastně nemohlo být zlé.

V otázkách rozdělení prací na typicky mužské a ženské se situace v české rodině mění pomalu. Muži jsou stále chápáni jako živitelé rodiny, čemuž odpovídá všeobecný postoj v odměňování za stejnou práci, kdy muž je ve výhodě. I přes toto znevýhodňování na trhu práce není pro ženu nepřekonatelnou překážku zvolit si život rozvedené samoživitelky, ženy jsou připraveny žít se samy, v tomto ohledu přestává být role muže jako hlavy rodiny výjimečná. V mém výzkumu jsem objevila muže, kteří byli ochotni přenechat svůj podíl na společném majetku matce a jejich dětem, ale musím konstatovat, že ne všichni byli nakloněni takovéto velkorysosti. Majetnický přístup muže zafungoval především v okamžiku, kdy již měl muž nový vztah. Popsala jsem i případ muže, který se nedokázal vypořádat se svým momentálním neúspěchem v podnikání a naopak úspěšným rozvojem podnikání u své manželky. Nedokázal převzít odpovědnost za fungování domácnosti, uvízl v zakořeněné představě, která určuje rozdělení mužské a ženské práce. Muži jsou stále vychováni ve svých primárních rodinách převážně jako *chlapi*. Nemají dávat najevo moc emocí, aby nebyli považováni za slabochy, mají si dokázat zjednat respekt a být hlavou rodiny.

Přestože mají ženy i muži garantována stejná práva i povinnosti, bude zapotřebí nadále vytvářet prostor pro vzájemnou výměnu názorů, prosazování politiky rovných příležitostí pro obě pohlaví, vyrovnávat sociální postavení žen a mužů pečujících o členy rodiny, a v neposlední řadě i změnit postoj společnosti k rozvodům. Sami dospělí se s rozvodovým traumatem vyrovnávají až několik let, děti o to hůře. Pro některé manželské páry by mohla být řešením návštěva specializovaného poradenského pracoviště. Spolupráce s odborníky jim může poskytnout možnost začít řešit problémy

v době, kdy ještě řešitelné jsou, než se z banality stane závažný problém, řešitelný pouze rozvodem.

„Vzhledem k tomu, že určité změny či trendy z posledních let vedoucí k prohloubení sociální diferenciaci společnosti nejsou jednoznačně „genderově“ diskriminační, zůstává v platnosti i další ze závěrů, [...] a to, že v praxi každodenního života současný model (tj. model s mužskou dominancí) společnosti zatím vyhovuje, protože nevyvolává výrazné sociální konflikty [Machonin 1996: 270].⁶¹

HYPOTÉZA Č. 2 :

DĚTI JSOU ČASTĚJI SVĚŘOVÁNY DO PÉČE MATKY, OTCOVÉ POD TLAKEM ZAŽITÝCH SPOLEČENSKÝCH ZVYKLOSTÍ O SVĚŘENÍ DĚTÍ DO STRÍDAVÉ PÉČE NIJAK VÝRAZNĚ NEUSILUJÍ.

Vyhodnocením získaných údajů se ukázalo, že to jsou právě matky, které získávají děti přednostně do své péče. Matka je stále chápána jako garant lepší výchovy, je považována za pečlivější a starostlivější ve srovnání s otcem. Cítí to tak nejen společnost, ale i matky. Nejčastěji je to právě otec, který opouští společnou domácnost, jeho další budoucnost je nejistá, hledá stálé bydlení a musí si navyknout na plnění každodenních povinností, které zajišťovaly převážně matky. Můj názor se shoduje s článkem JUDr. Samkové, která z pohledu své praxe shrnula trendy, které se v českém soudnictví v tomto směru praktikují.

JUDr. Samková upozornila na zažitou praxi v rozhodování českých soudů ve věcech svěřeni dětí do péče, ta vykazuje jistou rigiditu, která se jen pomalu mění. Svěřeni dítěte do střídavé péče, péče otce nebo jiného dospělého je stále vzácné.

„Je stálou skutečností, že přes 90 % dětí je svěřováno soudem po rozvodu do péče matky. Dle obvyklého „standardního“ názoru řady soudců, s nimiž jsem se na dané téma mimo jednání v konkrétních kauzách bavila, je tomu tak proto, že okolo 80 % otců již dopředu rezignuje na možnost žádat svěřeni dítěte do své péče a ztotožní se s tím, že dítě má být svěřeno do výchovy matce. Hlavní „boj“ se tak svádí o úpravu styku a výši alimentární povinnosti. V případech, kdy otcové žádají o svěřeni dětí do vlastní

⁶¹ ČERMÁKOVÁ, M. a kol., *Proměny současné české rodiny*, str. 63.

výchovy, pak dle názoru týchž soudců rozhodují soudy spravedlivě a na základě provedených důkazů, včetně znaleckých posudků a děti jsou svěřovány do péče „půl na půl“, takže výsledkem je oněch sumárních cca 90 % dětí svěřených do péče matek. [...]

Děje se tak z několika příčin. Především je v české společnosti stále vrcholně neakceptovatelné, aby tomu bylo jinak. Pakliže dítě není svěřeno matce, počíná okolí matky – a to paradoxně především ženy – hledět na matku jako na sociálně patologickou osobu, protože „jinak by přece děti dostala“. Ani vysvětlování matky, že se s otcem dohodli na jiném, pro ně vhodnějším uspořádáním nebývá okolím akceptováno. V případě, že děti jsou svěřeny do péče otcům, matky často změni zaměstnání, bydliště či obojí, aby se vyhnuly společenským tlakům, které svojí podstatou patří spíše do středověku, ale bohužel jsou stále velmi účinné. Tohoto společenského dopadu si jsou otcové povětšinou velmi dobře vědomi a v rozjitřené atmosféře rozvodu hledají jiné formy naplnění svých tužeb účastnit se na výchově svých dětí, jako je například častější styk s dětmi, nabývající někdy až formy kvazistrídavé péče. Dalšími aspekty jsou nižší věk dětí při prvním rozhodování o svěření dětí do péče a fakt, že to jsou povětšinou muži, kdo odchází ze společných domácností a kdo tedy má po jistou dobu výrazně horší „materiálně-technické zázemí“ pro výchovu dětí. [...]

Zcela novým trendem je vstupování dětí samotných do rozhodování o jejich vlastním výchovném prostředí. Ty tam jsou doby, kdy dítěti bylo některým z rodičů sděleno, že „do osmnácti budeš poslouchat, pak si dělej, co chceš“, a dítě, patřičně frustrováno, poslušně sklonilo hlavu. Jsou stále častější žádosti především 12 – 15letých dětí, dostavujících se zcela spontánně na OPD či přímo na soud a dožadujících se, že chtějí být s tátou, protože jej znají jen „z návštěv“ a chtějí s ním teď být. I když se v těchto případech většinou jedná o děti v pubertě, dlužno říci, že v poslední době vídám, že i děti 7 – 10leté jsou schopny často říci svůj relevantní názor a s potěšením sledují, že soudy berou tento názor dětí více do úvahy. Zajímavé je, že tato rozhodovací schopnost či vyjádření názoru není vlastní jen pražským či velkoměstským dětem, ale setkala jsem se s ním i v řízeních před odlehlejšími okresními soudy. Je tedy zřejmé, že se jedná o nový celospolečenský kulturní jev, s jehož možností by měly matky počítat

zejména tehdy, když setrvávají na svých negativních stanoviscích vůči otcům a prezentují je před dětmi.“⁶²

Podle sdělení Českého statistického úřadu bylo v roce 2008 v České republice po rozvodu svěřeno matkám do péče 84,7%, otcům pouze 5,7 %. Střídavá péče má dozajista svá úskalí. S její realizací musí souhlasit nejen oba rodiče, ale i samotné dítě. Rodiče si musejí nastavit pravidla, přijmout odpovědnost za konání dítěte i jeho běžné denní aktivity a případná jednání se školou. Dále se střídavá péče nedoporučuje pro děti mladší než 3 roky. Je to z toho důvodu, že dítě většinou do věku 3 let potřebuje ve stabilním prostředí získat pocit jistoty.⁶³

5.9 Závěr

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat, jak se genderové odlišnosti projevují nebo již neprojevují ve vztahu k rozvodům, poukázat na mnohdy mezní situace, které vyústily v samotný rozvod, a dále dílčím cílem bylo zjistit, komu jsou svěřovány děti do péče po rozvodu. Role mužů a žen se v průběhu staletí vyvíjela, měnilo se jejich postavení ve společnosti. Ženy a muži jsou rozdílní, jde o pochopení jejich odlišností.

Přestávají platit zažitě stereotypy o manželství, které naprosto samozřejmě naplňovali naši předkové. Dávná pravidla už neplatí a novým se společnost teprve učí. Rozvod je vždy pro někoho ze zúčastněných bolestnější záležitostí než pro ostatní. Dospělí se na vzniku rozvratu manželství podíleli, je na nich, aby se se situací i vypořádali. Bylo by vhodné, aby se rozcházel korektně, přihlíželi zájmům dětí a do pozadí odsunuli vzájemné mocenské boje, které zasáhnou nejbolestivěji jejich vlastní potomky.

Dítě ztrácí víc než dospělí, ztrácí iluze, bezpečné zázemí, jistoty, kterým věřilo. Situaci nechápe, trpí výčitkami, jestli není příčinou, proč jejich tatínek nebo maminka odchází. Dítě chce oba rodiče, potřebuje oba nejbližší dospělé, kteří ho provedou

⁶²SAMKOVÁ, K. Trendy rozhodování soudů ve věcech svěřeni dětí do péče jednoho z rodičů (subjektivní zamyšlení). [online]. Dostupné na: <http://www.epravo.cz/top/clanky/trendy-rozhodovani-soudu-ve-vecech-svereni-deti-do-pece-jednoho-z-rodicu-subjektivni-zamysleni-24685.html>

⁶³ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. Dítě a rozvod rodičů, str. 131, 132.

životem, budou nad ním bdít a nebudou mu způsobovat trápení, nenechají ho vystrašeného z vlastní budoucnosti.

Stane-li se rozchod či rozvod pro rodiče jediným možným řešením v danou chvíli, měli by dítě ubezpečit o svojí lásce a podpoře, usnadnit mu přijmout situaci, pokusit se dítě vychovávat společně a nevzdávat se předem účasti na jeho životě.

„Děti také velice citlivě vnímají, když nejsou rodiče pohromadě, žijí odděleně nebo spolu dobře nevycházejí. Dítě až do určitého věku, kdy to začne rozumově chápat, což je kolem 8 – 10 roku života, má pocit, že je za tento stav zodpovědné a bere vinu na sebe.“⁶⁴

Ve své práci jsem se pokusila poukázat na dopady genderu v průběhu manželské krize na manžele samotné i na jejich děti. Pokud se dítě ocitne v situaci, kdy je svěřeno do výhradní péče matky, jde o situaci náročnou pro všechny zúčastněné. Matka ztrácí ve druhém rodiči pomocníka nejen na výchovu, ale i člověka, na kterého se může spolehnout při hlídání dítěte. Bude jí chybět čas na koníčky, mohou nastat případy, kdy bude dítě nemocné, změní se její finanční situace. Otec se může dostat do role „hodného“ rodiče, toho, který nestanoví hranice. Dítěti chybí rodičovský vzor.

Z průzkumu je patrné, jak se prvotní charakter vztahu mezi manželi může změnit, kolik okolností do vztahu zasahuje. Přesto se stále objevují zažitá rodová stereotypy. Muž je nadále chápán jako živitel rodiny, žena jako ten, kdo rodině poskytuje zabezpečení zevnitř. Domnívám se proto, že v naší společnosti převažuje patriarchální rozvrstvení rolí, muž je stále hlavou rodiny a jejím vůdcem.

Na konci tohoto průzkumu se po hlubším zamyšlení vynořily nové otázky o dopadu rozvodu na samotné děti, kterým bych se ráda věnovala v navazující diplomové práci. Cíl mé bakalářské práce byl naplněn a může se stát zdrojem informací pro ty rodiče, kteří o rozvodu teprve přemýšlejí.

⁶⁴ BÉREŠ, M., *Kouč vlastního života*, str. 92.

PŘÍLOHY

Příloha I

Identifikační otázky:

- Příslušnost k pohlaví
- Jakého věku jste dosáhli v době sňatku?
- Jaký problém ve vzájemném soužití byl pro vás důvodem rozvodu?

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ODBORNÁ LITERATURA

BÉREŠ, M. *Kouč vlastního života, Cesta ke spokojenému životu*, Grada Publishing, 2013, ISBN 978-80-247-4689-0.

CENKOVÁ, T. *Psychologem svým dětem*, Grada, 2011, ISBN 978-80-247-3587-0.

ČERMÁKOVÁ, M. a kol. *Proměny současné české rodiny*, Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, ISBN 80-85890-93-1.

DENGLEROVÁ, D. a kol. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*, Praha: Grada Publishing, 2013, ISBN 978-80-247-4368-4.

DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*, Grada, 1999, ISBN 80-7169-254-9.

ERIKSON, H. E. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*, Nakladatelství Lidové noviny 1999, ISBN 80-7106-291-X.

FISHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, Praha: Grada Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-2781-3.

GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*, Grada Publishing, 2003, ISBN 80-247-0415-3.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-485-4.

LANGMEIER J., KREJČÍŘOVÁ D. Vývojová psychologie, Grada, 2006, ISBN 80-247-1284-9.

LOVASOVÁ, L., HANUŠOVÁ, J., HELLEBRANDOVÁ, K. Sborník studií Děti a jejich problémy, Sdružení Linka Bezpečí, 2005, ISBN 80-239-4482-7.

MATĚJČEK, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí, Portál 1966, ISBN 80-7178-085-5.

MATOUŠEK, O. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 2. vydání, Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, O. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi, Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-002-X.

MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu, Grada Publishing, 2006, ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny, 2. vydání, SLON, 2002, ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, I. Moderní rodina: mýty a skutečnosti, Blok, 1990, 80-7029-018-8.

NOVÁK, T. Vztah otce a syna, Grada, 2008, ISBN 978-80-247-2079-1.

NOVÁK, T. Hádky v manželství: Jak je řešit a předcházet jim, Grada Publishing, 2007, ISBN 978-80-247-2037-1.

NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. Předrozvodové a rozvodové poradenství, Grada, Praha 2007, ISBN 978-80-247-1449-3.

PAVLOVSKÝ, P. a kol. Soudní psychiatrie a psychologie, Grada, 2012, ISBN 978-80-247-4332-5.

REICHEL, J. Kapitoly systematické sociologie, 2. přepracované a doplněné vydání, Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-2594-9.

REICHEL, J. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů, 2. vydání, Grada Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-30006-6.

Sborník Rodinná politika a agenda rovnosti žen a mužů, Občanský institut 2008, ISBN 978-80-86972-27-5.

SMETÁČKOVÁ, I. VLKOVÁ, K. Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách, Otevřená společnost, o. p. s., 2005, ISBN 80-903331-2-5.

ŠPAŇHELOVÁ, I. Dítě a rozvod rodičů, Grada, 2010, ISBN 978-80-247-3181-0.

ŠPAŇHELOVÁ, I. Komunikace mezi rodičem a dítětem, Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2698-4.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie, Karolinum 2008, SBN 978-80-246-0956-0.

ZÁKON O RODINĚ 2013 (ZÁKON Č. 94/1963 SB.). [online].

Dostupné na <http://www.zakonycr.cz/seznamy/094-1963-sb-zakon-o-rodine.html>.

[citováno 2013-11-18].

ZAHRANIČNÍ DROJ

BERT N. ADAMS, TROST J. Handbook of World Families, Sage Publication, Inc., 2005, ISBN 0-7619-2763-8.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

COLLABORATIVE LAW. [online].

Dostupné na: <http://www.collaborativelaw.cz/collaborative-law.html>. [citováno 2014-03-17].

DUKA, D. Novoroční pastýřský list arcibiskupa pražského, 1. 1. 2012. [online].

Dostupné na <http://www.dominikduka.cz/clankyc/novorocni-pastyrsky-list-arcibiskupa-prazskeho/>. [citováno 2013-12-7].

HAŠKOVÁ, H. Dobrovolně bezdětných přibývá. [online].

Dostupné na <http://life.ihned.cz/c1-59185250-sociolozka-dobrovolne-bezdetnych-pribyva-ne-vsechny-na-pozdeji-planovane-deti-se-narodi>. [citováno 2014-03-11].

KOZLOVÁ, L., TOMANOVÁ, N. *Dobrovolné mateřství bez partnera*.

Dostupné na: http://www.genderonline.cz/uploads/6ceebe023e7674dccb3431a0565d97230f5b380b_dobrovolne-materstvi-bez-partnera.pdf. [citováno 2014-02-22].

MANUÁL PRO GENDER MAINSTREAMING politik začleňování a sociální ochrany. Evropská Komise, GŘ pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti. 2008. [online].

Dostupné na: http://www.mpsv.cz/clanky/5204/manual_gender_CZ.pdf. [citováno 2013-11-16].

NEJLEPŠÍ RODIČE JSOU OBA RODIČE, ZKUŠENOSTI Z EVROPY. [online].

Dostupné na: <http://www.childrenofeuropa.cz/stridava-pece-ve-svete/>. [citováno 2014-02-22].

PRAVDA O STRÍDAVÉ PÉČI V EU 4. DÍL, zveřejněno dne 30. 8. 2011. [online].

Dostupné na: <http://www.jedendomov.cz/stridava-pece-ve-svete/167-pravda-o-stridave-peci-v-eu-4>. [citováno 2014-01-19.]

ROZVODOVOST. [online]. Dostupné

na <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>. [citováno 2013-11-17].

SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE. GARDNER Richard A.; z angl. orig. přeložil Eduard Bakalář. [online]. 1. čes. vyd., Praha: Jan, 1996. Orig.: The parental alienation syndrome. Vydalo: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, ISBN 80-85529-22-X. Dostupné na <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>. [citováno 2014-03-01].

SAMKOVÁ, K. Trendy rozhodování soudů ve věcech svěřeni dětí do péče jednoho z rodičů (subjektivní zamyšlení). [online].

Dostupné na: <http://www.epravo.cz/top/clanky/trendy-rozhodovani-soudu-ve-vecech-svereni-deti-do-pece-jednoho-z-rodicu-subjektivni-zamysleni-24685.html>.

[citováno 2014-02-22].

UNIE OTCŮ ČESKÉ REPUBLIKY. [online].

Dostupné na: <http://unieotcu.cz/informace-pro-klienty/>. [citováno 2014-02-20].

SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACE. [online].

Dostupné na: <http://www.ditekrize.cz/sekundarni-viktimizace>. [citováno 2014-02-27].

SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACE. [online]. 3. Trilaterální symposium s mezinárodní účastí, konané v Rožnově pod Radhoštěm 25. - 27. 5. 2011. [online].

Dostupné na: http://www.csuch.cz/documents/3_TS_Roznov.pdf. [citováno 2014-03-17].

VYBRANÉ DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE V ČESKÉ REPUBLICE. [online].

Dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989. [citováno 2013-11-17].

ARCHIV AUTORKY

Protokol sepsaný na sociálním odboru, kazuistika - snaha o změnu výchovného prostředí k nezletilé dceři M2.

ABSTRAKT

KŘÍŽKOVÁ, Z. *Rozvodové spory o děti v kontextu genderového uspořádání v rodinách*. České Budějovice 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. Michaela Svobodová, Ph.D.

Klíčová slova: gender, genderové spory, funkce rodiny, rozvodovost, rozvodové spory, syndrom zavrženého rodiče, výživné, střídavá péče.

Bakalářské práce se zabývá mapováním role žen a mužů v rodině, jejich funkcí při utváření genderové identity dětí, dopady sporů rozvádějících se rodičů na děti, na změny, kterými vzniklá neúplná rodina procházela a jak se vyvíjely vztahy mezi dětmi a rodiči.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. První část je teoretická, druhá část je koncipována jako praktická část, která obsahuje interpretaci výsledků výzkumu. Výsledkem kvalitativního výzkumu práce bude do hloubky popis zkoumaného tématu „Důsledky rozvodových sporů pro děti v rámci genderového uspořádání v rodinách“.

ABSTRACT

KŘÍŽKOVÁ, Z. Consequences of divorce proceedings for children in the context of gender arrangements in families. České Budějovice 2014. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Department of Theology. Department of Ethics, Psychology and Charity Work. Work supervisor: Mgr. Michaela Svobodová, Ph.D.

Keywords: Gender, Gender Proceeding, Family Functions, Divorce Rate, Dvorce Proceeding, Parental Alienation Syndrome, Alimony, Alternate Care.

Bachelor thesis deals with the mapping of the role of women and men in the family, their functions in the formation of gender identity of the children, the effects of divorce disputes in terms of economic, social and mental impact of gender on the children in post-divorce custody.

The work is divided into two main parts. The first part is a theoretical, the second part is designed as a practical part, which contains the interpretation of the results of the research. The result of the qualitative survey of this work will be an in-depth description of the investigated topic "The consequences of divorce disputes for children in the context of gender arrangements in families," or the hypothesis.